

2011

Müasir Azərbaycan şerinin Firuzəsi

Firuzə Məmmədli yaradığı elmi düşüncəmizdə

Elmi-filoloji məqalələr və müsahibələr... Kitabda müxtəlif müəlliflərin şairə-alim Firuzə Məmmədlinin poetik, elmi, prozaik yaradıcılığına həsr edilmiş elmi məqalələri, eyni zamanda müsahibələr daxil edilib... YYSQ – www.kitabxana - Milli Virtual Kitabxananın e-nəşri N 48 (2011)

Aydın Xan
www.kitabxana.net
04.05.2011

www.kitabxana.net

Milli Virtual Kitabxananın Təqdimatında

Firuzə Məmmədli yaradıcılığı elmi düşüncəmizdə

(Elmi-filoloji məqalələr və müsahibələr)

Elektron kitab

YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın e-nəşri N 48 (2011)

Redaktoru və e-nəşrə hazırlayan:

Aydın Xan (Əbilov) - yazar-kulturoloq

Kitabda müxtəlif müəlliflərin tanınmış şairə, alim Firuzə Məmmədlinin poetik, elmi, prozaik yaradıcılığına həsr edilmiş elmi məqalələri, eyni zamanda müsahibələr daxil edilib...

YYSQ - Milli Virtual Kitabxana

Bakı – 2011

Firuzə Məmmədli

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Müasir Azərbaycan dili” kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə elmləri doktoru, şairə-publisist, dilçi-ədəbiyyatşünas, 1983-cü ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, AYB Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədridir...

Firuzə Nurəddin qızı Məmmədli 1940-cı ildə Azərbaycan Respublikası Xaçmaz rayonunun Canaxır kəndində ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdir.

1949-1958-ci illərdə Hülövlü kənd orta məktəbində oxumuş və orta təhsilini gümüş medalla başa vurmuşdur. 1955-ci ildə əla təhsil və məktəbyanı təcrübə sahəsində yetişdirdiyi yeni meyvə sortlarına görə dövlət səviyyəsində bürünc medala layiq görülmüşdür.

1960-cı ildə Quba Tibb Texnikumuna daxil olmuş və 1963-cü ildə texnikumu əla qiymətlərlə bitirmişdir. 1964-cü ildə V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat fakültəsinə daxil olmuş, 1968-ci ildə İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

1968-70-ci illərdə təyinatla əsasən Naxçıvan Şəhər Pedaqoji Texnikumunda və ADPI-nin Naxçıvan filialında müəllim işləmişdir.

1970-ci ildə Bakıya qayıdaraq bitirdiyi İnstitutun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasında işə qəbul olunmuşdur. 1980-ci ildə «Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1990-cı ildən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Müasir Azərbaycan dili” kafedrasında işləyir. Hazırda həmin kafedranın dosentidir.

Firuzə Məmmədli dilçi-alim, ədəbiyyatşünas kimi Respublikamızın elmi ictimaiyyətinə yaxşı tanışdır. Onun «Seçilmiş əsərləri»nin III cildinə daxil edilmiş «Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri», «Bədii dilin estetik mənbələri», «Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinin etnolinqvistik vahidləri» monoqrafiyaları, eləcə də cildə daxil edilmiş elmi və publisistik məqalələri mütəxəssis alimlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, tələbə və magistrantların müraciət etdiyi mənbələrdən biri olmuşdur.

Firuzə Məmmədli bir sıra dərs vəsaiti, metodik tövsiyə və proqramların da müəllifidir. O onlarla magistrantın elmi rəhbəri olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində işlədiyi 40 il ərzində yüzlərlə müəllim kadrlarının hazırlanmasında onun da xüsusi xidmətləri vardır.

Firuzə Məmmədli həm də Respublikamızın hüdudlarından xaricdə belə tanınan istedadlı şairlərimizdəndir. O, bədii yaradıcılığa 12 yaşından başlamış, ilk şeirini anasının vəfatına yazmışdır. Məktəb illərindən daha çox satirik yaradıcılığa meyl edən şairənin şeirləri ilk dəfə «Dostluq» adlanan rayon qəzetində 1963- cü ildə işıq üzü görmüşdür.

Həyatda və bədii yaradıcılığında ətrafda baş verənlərə qarşı huşyar münasibəti şairənin qarşısında həmişə keçilməz sədd çəksə də, ilk kitabının nəşrinə kimi dövrü mətbuatda şeirləri ilə çıxış etməyə nail olmuşdur. «Gümüşü damla» adlanan ilk kitabı 1972-ci ildə «Gənclik» nəşriyyatı tərəfindən çap edilmişdir.

Bundan sonra nəşr olunan «Yoluma bahar düşüb», «Sənin ömrün», «Yetkinlik», «Bir qarış ucalıq», «Məni mənə bölən dünya», «dilək yaxasına dönnəm yenidən», «Aşacağam zaman adlı sədləri» və b. poetik topluları ədəbi ictimaiyyət və oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. 2002 – 2009-cu illər ərzində şairənin Beşcildlik «Seçilmiş əsərləri» çapdan çıxmışdır.

Firuzə Məmmədli qələmini nəsr və tərcümə işi sahəsində də sınıamış və 2005-ci ildə «Ömrün axarı» adlı povest, hekayə və publisistik yazılarından ibarət nəsr əsərini çap etdirmişdir. Şairə dünya ədəbi nümunələrinin dilimizə çevrilməsi sahəsində də bir sıra işlər görmüş - rus, özbək, tacik, türk və fars dillərindən tərcümələr etmişdir.

Firuzə Məmmədlinin şeirlərindən nümunələr ingilis, rus, özbək, türkmən, gürcü, ukrayn, polyak, fransız, türk və fars dillərinə tərcümə edilmişdir.

1992-ci ildə Türkiyənin Bursa şəhərində keçirilən «Türkcənin Uluslararası Şeir Şölnənin» üç böyük mükafatından biri olan «Əlişir Nəvai» mükafatına layiq görülən şairə, sonrakı illərdə dəfələrlə belə festivalların və simpoziumların iştirakçısı olmuş, bir sıra diplom və sertifikatlarla mükafatlandırılmışdır.

2000-2007-ci illər ərzində Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, «Rəsul Rza» Fondu və «Azərbaycan Yazıçı Qadınlar Cəmiyyəti» tərəfindən «İsa İsmayılzadə» adına pul mükafatına, Beynəlxalq «Rəsul Rza» mükafatına və «Nigar Rəfibəyli» mükafatına layiq görülmüşdür.

Firuzə xanım Respublikamızın ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak etmiş, adı proporsional siyahı üzrə (YAP) Milli Məclisə deputatlığa namizədlər siyahısında olmuş (1995-ci il), Yeni Azərbaycan Partiyası üzrə deputatlığa namizədlərin vəkilləri sırasında olmuşdur.

Şairə Respublikamızın daxilində və xaricində keçirilən bir sıra simpoziumların iştirakçısı olmuşdur. 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin köməyi ilə Həcc ziyarətinə göndərilmişdir.

Firuzə Məmmədli 23 şeir, nəsr və elmi tədqiqat əsərləri, o cümlədən dörd monoqrafiyanın və çoxsaylı elmi və publisistik məqalənin müəllifidir.

Firuzə Məmmədli 2008-ci ilin Prezident təqaüdçüsüdür.

Bəzi əsərləri

1. Gümüşü damla. Bakı: Gənclik, 1972, 48 səh.
2. Yoluma bahar düşüb, Bakı: Gənclik, 1978, 56 səh.
3. Sənin ömrün. Bakı: Yazıçı, 1982, 60 səh.
4. Yetkinlik. Bakı: Yazıçı, 1989, 192 səh.
5. Bir qarış ucalıq. Bakı: Gənclik, 1995, 165 səh.
6. Bədii dilin estetik mənbələri. Bakı: API-nin nəşriyyatı, 1997, səh.
7. Məni mənlə bölən dünya. Bakı: Gənclik, 1999, 270 səh.
8. Seçilmiş əsərlər. Bakı: (Beş cildə). I cild, Nurlan, 2002, 433 səh.
9. Seçilmiş əsərlər. Bakı: (Beş cildə). II cild, Nurlan, 2005, 446 səh.
10. Seçilmiş əsərlər. Bakı: (Beş cildə). III cild, Nurlan, 2006, 433 səh.
11. Seçilmiş əsərlər. Bakı: (Beş cildə). IV cild, Nurlan, 2007, 433 səh.
12. Seçilmiş əsərlər. Bakı: (Beş cildə). V cild, Nurlan, 2008, 433 səh.
13. Aşacağam zaman adlı sədləriş “Nurlan”, 2009, 160 səh.

Tərcümələri

1. M.Qorki. Bir samovar var idi. Bakı: Gənclik, 1977, 50 səh.
2. Afrika nağılları. Bakı: Yazıçı, 1988, 370 səh. (şərikli).
3. Gerşenren. Al günün altında. Bakı, 1989. 180 səh.
4. G.Kubliski. Bütün yer kürəsi. Bakı: Gənclik, 1994, 246 səh. (I hissə)
5. Özbək nağılları. Bakı 1990, 50 səh. (şərikli)
6. G.Kubliski. Bütün yer kürəsi. Bakı: Gənclik, 2005, (II hissə).

Müasir Azərbaycan şeirinin Firuzəsi, yaxud Firuzəli müasir Azərbaycan şeiri

Şübhəsiz ki, dünyaya gələn hər bir körpə ağlayır. Məhz ağladıqdan sonra sakitləşir, əsl həyat da buradan başlayır. Dünyaya gəldiyi andan yumruqlarını sıxaraq hikkəli ağlayan uşaq, görünür ki, gələcək çətinliklərinə etiraz əlamətini nümayiş etdirir. Bununla belə uyğunlaşır, razılaşır və düşdüyü mühiti, bir sözlə, həyatı qəbul etmək məcburiyyətində qalır. Ağlayıb qurtardıqdan sonra öz susmaq ilə hər şeyi alın yazısı, taleyi kimi özünə yaxın buraxır. Həyatda yaşayır, böyüyür, ucalır, qocalır və nə vaxtsa dünyasını dəyişir. Əgər dünyaya gələndə yumruqlarını sıxaraq ağlayırdısa, dünyadan köçəndə əlləri açıq vəziyyətdə, sifəti nurani bir görkəm alır, üz – gözüne təbəssüm çökür. Sanki bu dünyaya gəlişindən narazı olan insan, bu dünyadan gedişindən razı olduğunu bildirir. Bu gəlimli – gedimli dünyaya gələndə də, gedəndə də nəyisə gətirib, nəyisə aparmır. Onun gətirdikləri alın yazısı və istedadı olur. Apardığı isə öz cismidir, fiziki görkəmidir. Qazandıqları – ad, şöhrət, şan, hörmət, izzət... hamısı burada – bu dünyada qalır. Bax, insanın nə qədər dəyərli, qiymətli olması da onun qazandıqları ilə ölçülür. Birisi qazandıqlarının dəyəri az olduğu üçün çox tez unudulur, digəri yaxınlar, qohum – qardaş, onu tanıyanlar tərəfindən qiymətləndirilir, başqa az bir qismi isə böyük əksəriyyətin qəlbində yaşayır, tez – tez yada salınır, ona istinad olunur, qazandıqları başqaları tərəfindən yaxşı mənada xərclənir. Məncə, bu qəbildən olanlar yaradıcı adamlar, ziyalılar, istedad sahibləri xeyirxah əməli ilə seçilənlərdir. Belələrinin sayı çox az olur. Sanki onlar qənaətlə yaradılır. Bəlkə onlar çox olsa, həyat öz mənasını da itirər. Hər halda bunların hamısı həyat fəlsəfəsidir. Biri də, yaxşısı da, düzü də, əyrisi də..... həyatın çeşidləridir. Həyat həm də bu çeşidlərinə görə mənalıdır...

Bəzən fikirli, bəzən qayğılı, bəzən narahat, bəzən sakit, bəzən razı, bəzən narazı, bəzən də təbəssümlü gördüyümüz Firuzə Məmmədli öz həyatını yaşayan, ancaq qənaətlə yaradılmışlar siyahısında olanlardan biridir. Və müasir Azərbaycan şeirinin Firuzəsidir. Əgər müasir Azərbaycan şeirini bir üzüyə bənzətsək, deyə bilərik ki, onun Firuzə adlı bir qaşığı da vardır. Məncə, Firuzə adlı bir qaşığın – Firuzə Məmmədlinin bu dünyaya uşaq kimi gəlişi daha səslə, küylü

və qışqırtılı olub. Bu həm də onun sonra həyatda barışmadıqlarının, razılaşmadıqlarının cüzi bir görüntüsü olub. Ancaq onun yazdıqları (şeirləri) həyatda gördüklərinə, müşahidə etdiklərinə, duyduqlarına cavabıdır. Bu cavab Firuzə Məmmədlinin oxucularına kef çəkməyi təbliq etmir, əksinə, düşünməyi, yenə də düşünməyi, həyatın müəmmalı məqamlarına cavab axtarmağı tələb edir. Onun şeirlərinin müsbət aurası, stili belədir. Elə şeirlər var ki, onu oxuduqda keyfin durulur, əhval – rühiyə artır, ovqatın yaxşı mənada dəyişir. Bu cür şeirlərin də, təbii ki, özünə məxsus müsbət enerjisi vardır. Lakin Firuzə Məmmədlinin şeirlərinin müsbət enerjisi ancaq və ancaq düşündürür. Bir sözlə, onun şeirlərini oxuyan zaman elə şeirlərin öz məzmunundan suallar doğur: niyə?, nə üçün?, nədən ötrü?, nə səbəbə görə?, niyə belədir?, niyə belə olmalıdır?, niyə belə oldu? Və sair, və ilaxır. Bu sualların özü Firuzə Məmmədli şeirlərinin fəlsəfəsidir. Əgər belə olmasa, onda o, rahatlıq tapa bilməz, yerə - göyə sığışmaz, içində gizlənən söz adlı dünyanın onun öz içində yaratdığı zəlzələnin ağrı – acısına dözmək olmaz. Bəlkə də öz içində odlanır, yanar, külə dönər ... Bəlkə də sözün özünü yandırmaqla o, içindəki odu, alovu uzaqlaşdırır və bununla da sözünün (şeirlərinin) hərarəti ilə oxucularını hərəkətə gətirir, düşündürür, düşündürür və yenə də düşündürür. Açıq deyim ki, kim rahatlıq tapmaq istəyirsə, Firuzə Məmmədlinin şeirlərini oxumasın. Ona görə ki, onun şeirləri oxucunu rahat buraxmır. Görün ki, öz oxucusunu rahat buraxmayan Firuzə Məmmədli bir şairə kimi nə qədər narahat, duyğulu, həssas və hər şeyi özünə dərd edəndir. Onu şair edən də məhz bunlardır. Onu müasir Azərbaycan poeziyasının istedadlı nümayəndəsi edən də məhz budur. Onun bədii yaradıcılığının Beynəlxalq Poeziya festivalının baş mükafatına, İsa İsmayilzadə adına mükafata, Beynəlxalq Rəsul Rza və Nigar Rəfibəyli mükafatlarına layiq görülməsi də məhz bunlarla bağlıdır. Onun daim bədii axtarışda olmasının səbəbi də bunlardan qaynaqlanır. Yazdıqlarını beş cildlik “Seçilmiş əsərləri”ndə toplayıb nəşr etdirməsi də ancaq və ancaq belədir. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, Firuzə Məmmədlinin beş cildliyinin üç cildində onun şeirləri, üçüncü cildə elmi yaradıcılığı, dördüncü cildə son dövrlərdə yazdığı şeirlər, beşinci cildə povestləri, hekayələri və digər elmi-publisistik yazıları toplanmışdır.

Firuzə Məmmədlinin birinci cildindəki şeirlərin mövzusu öz çeşidləri ilə fərqlənir. Ömrünün bahar vaxtında poeziyaya gələn bu şairə xanımın birinci cildə “Ömrümdən keçən bahar” başlığı altında öz şeirlərinin bir qismini çap etdirməsi təsadüfi deyildir. O, yazır:

Bu uzun yolların sınağı öndə,
Öndə arzuların inadı vardı.
Ömür – gün bir mavi nağıldı onda,

Onda yolların da qanadı vardı.

Firuzə Məmmədli ömrünün bahar vaxtında bir qarış addımı da, bir addım cığırı da, zirvəyə gedən yolları da uğur, yüksəliş hesab edirdi. Onun poetik “mən”inə görə, cığırı da, yolu da, bəndi də, bərəni də tanrı göndərmiş və bunu qəbul etmək, buna malik olmaq böyük bəxtəvərlikdir. Ümidin, inamın əlindən tutmaq, haqqa tapınmaq, haqqın ona doğru gələn bağlı yollarını özünə dərd hesab etmək, haqq yolunda qolları bağlı dayanmaq və bunların hamısını tanrının sınağı kimi təsəlliyyə çevirmək Firuzə Məmmədlinin ömrünün bahar vaxtında poetik “mən”inin əsas qayəsi olmuşdur. Bəzən hissləri, duyğuları ona o qədər üstün gəlmişdir ki, yaradıcılığının bahar dövründə həsrətin, ayrılığın, ölümün fərqinə varmamış, hətta ölümü qəlbindəki dərdin ölümü kimi qəbul etmişdir.

Çarə yoxdu, mən bu ömrü daşımalıyam,
Bir ömrü ki, ömür boyu gördüm eləcə.
Sənli, sənsiz, fərqi yoxdur, yaşamalıyam,
Ölsə, yəqin qəlbimdəki dərdim öləcək.

Firuzə Məmmədli sırf ovqat şairidir. Onun şeirləri ovqatının içindən süzülüb gəlir. Ovqatı necədirsə, şeirləri də elədir. Daha doğrusu, şeirləri ovqatının quludur. Bu mənada “Ayrılıq”, “Sənin telefon nömrən”, “Lirik şeir”, “Yaddaş”, “Duyğular”, “Görüş”, “Canım sevgi”, “Sən belə deyilsənmiş”, “Və sonra”, “Bir dəfə”, “A qızlar”, “Görüş” və s. şeirlər Firuzə Məmmədli ovqatının övladları sayıla bilər və bu, doğrudan da belədir.

Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığının bahar dövrü öz bahar tərəvətinə də uzaq düşməmişdir. Yaradıcılığa ömrünün bahar dövründə gələn şairə bütün bu motivli şeirlərini də təbii tələbat kimi yazıb. Bu təbii tələbat onun bahar ömrü ilə bağlı olub. Belə məqamlarda Firuzə Məmmədlinin içindəki kədər, qəm, qüssə, nisgil motivlərinə bahar motivləri qalib gəlib. Burada yaşın da rolunu danmaq olmaz. Belə ki, Firuzə Məmmədli bahar motivli şeirlərini yazanda onun qəlbi gənclik, cavanlıq ehtirası ilə döyünürdü. O, “Yoluma bahar düşüb” şeirində yazır:

İlk bahar....

Həvəsim kəndə üz tutub –
Gedib çiçəkləri qarşılamağa,
Gedib şimşəkləri qarşılamağa.

Yaxud:

Bu yazdan gəlmişə,
Kənddən gəlmişə
Həsədim
Həsətim
Heyran qalıbdır.

Onun “A qızlar”, “Həyat eşqi”, “Nə gözəldir”, “Bənövşə”, “Çələng” və digər şeirləri insanda yaşamaq, təzə duyğuları oyatmaq, xumarlanan və tumarlanan arzulara ümid vermək baxımından da çox qiymətlidir. Diqqət yetirək:

Nə gözəldir çiçəklərin mürgüsü,
Sarmaşığın çəpərlərdə hörgüsü.
Arzuların, əməllərin sərgisi
Nə gözəldir, nə gözəl.

Yaxud:

Dünya tərdi, ömür tərdi, sevgi tər,
Tər ilhamın istəyi tər, zövqü tər.
Məni təzə duyğulara sövq edən
Nə gözəldir, nə gözəl.

Firuzə Məmmədlinin bahar motivli şeirlərində poetik “mən” çələng toxuyur və onun ətrindən, sevincindən oxucuya pay çatır. Poetik “mən”in yaratdığı çələngdə olan xeyir – duanın sayı hesabı yoxdur. Bu çələngdəki arzular hər bir qıza ünvanlanır.

Baharı saçlarında oynayan qız,
Əllərin,
Ayaqların “Tərəkəməyə” süzsün,
Toyunda çağlasın

Ata – ananın,
Nənənin, babanın,
Elinin, obanın
İsti, həzin, coşqun, sakit havaları.

Yaxud:

“İnnabı”,
“Qəşəngi”,
“Bəxtəvəri”,
“Naz eləmə”,
“Xalabacı”,
“Aman nənə”,
“Yüz biri” oynatsın səni.
“Vağzalı” üstündə köçəsən, qız!

Fəsilər ömrünə
Vaxtında gəlsin.
Ən uzun fəslin ömrünün qışı –
Nəvəli,
Nəticəli,
Kötükcəli fəslin olsun!
Elinə,
Obanca nəslin olsun, qız!..

Firuzə Məmmədlinin şeirlərində bir dialektika vardır. Hiss olunur ki, onun yaşının üstünə yaş gəldikcə, həyat təcrübəsi, artdıqca, dünyagörüşü genişləndikcə şeirlərinin mövzu dairəsi də dəyişir, yeniləşir. Eyni zamanda şeirlərinin mövzusu təcrübə, dünyagörüş üzərində köklənir. Bu fikirləri təsadüfi söylənən fikir hesab etmək olmaz, ona görə ki, Firuzə Məmmədlinin “Seçilmiş əsərləri”nin birinci cildində “Gözümüzdən baxan vətən” başlığı altında verilmiş şeirlər bir daha deyilənləri təsdiq edir. Burada toplanmış “Vətən”, “Sizdə, dağlar”, “Qobustan havaları”, “Azıx mağarası”, “Qobustan”, “Qala harayı”, “İçərişəhər”, “Əsrin o tayı, bu tayı”, “Danışan qayalar”, “Kəndimizdə”, “Bu yerdə” “Atəşgah”, “Qurtarın”, “Ağı”, “Xaçmaz”, “Laçın”, “Xocalı” şeirləri

suallar yağdırır, cavablar gözləyir, oxuyub qurtardıqdan sonra oxucunun qəlbinə narahatlıq yeridir. Bəlkə də belə olmazsa, bu qədər narahatlığı, sualları Firuzə Məmmədli öz içində çəkə bilməz. O, bunları şeirlərinə paylamaqla, həm də oxucularına paylayır və bəlkə də buna oxucuları ilə bölüşmək də demək olar. Və bəlkə də buna oxucularının beyninə narahatlıq toxumunu səpmək də demək olar. Və bəlkə də buna beyinləri pas basmış adamların beyninin pasını təmizləmək də demək olar... Çox şey demək olar, baxır ki, bu şeirləri oxuyan kimdir, düşünən kimdir, oxuyanın və düşünənin düşüncə səviyyəsi nə qədərdir. Diqqət yetirək:

Kimdir orda keyfə baxır?

Boğazında kəfən baxır.

Unutduqmu, Vətən baxır

Gözümüzdən uzaqlara?!

Yaxud:

Bu xəbərin ayağından

Bu daşı qoparın, axı.

Bu uşağın yanağından

Bu yaşı qoparın, axı.

Yas gedib, mağarı qalıb,

Toy gedib, nağara qalıb.

Ağara –ağara qalıb,

Bu dişi qurtarın, axı.

Nə gözlərsən, babam oğlu?

Nə gözlərsən, atam oğlu?

Bu işi qurtarın, axı.

Firuzə Məmmədlinin şeirləri öz oxucusundan müxtəlif cavablar gözləyir. Həmin cavabları belə qruplaşdırmaq olar:

- a) onun şeirlərini oxuyanaların bəziləri suallara heç cavab verə bilmir.
- b) bəzilərinin cavabları başqalarını təmin edə bilmir.

c) üçüncülər suallara cavablarını dilə gətirmirlər

ç) dördüncülər Firuzə Məmmədlinin poetik “mən”inin suallarına bəlkə də “nə olsun” deyir.

Beləliklə, Firuzə Məmmədli şeirlərinin suallarına olan cavablar müxtəlif ola bilər. Ancaq Firuzə Məmmədli də, onun poetik “mən”i də təkdir. O, çoxlarından və böyük əksəriyyətdən fərqli olaraq müşahidə qabiliyyətinə, təhlil bacarığına malikdir. Bu da imkan verir ki, Firuzə Məmmədli düşündürücü məqamları, həyat fəlsəfəsini şeirə gətirə bilsin və gətirir də.

Adam var ki, vaxt aparır,
Elə bilir baxt aparır.
Kimisi tac – taxt aparır,
Kiminə kəfən də - qəhət.

Yaxud:

Şalıxdır b millətləri,
Oyatmışıq minnətləri.
Dağıtmışıq cənnətləri,
Cəhənnəmə yol olmuşuq.

Başqa bir misal:

Bu yollar, bərələr daşqına düşüb,
Yurdsuza, işsizə, qaçqına düşüb.
Bəndələr Allahlıq eşqinə düşüb,
Ay Allah, göyündə daş olmur niyə?

Yaxud:

Hələ bilinməyir gələcək kimin,
Hələ bilinməyir keçmiş kimindi.
Kimin ölüsüyük beləcə, kimin?
Kimin dirisinə eşilir kimdir?

Mən deyərdim ki, Firuzə Məmmədli yaradıcılığında xüsusi mərhələ hesab olunacaq üçüncü bir mərhələ var. Bu mərhələdə o, dünya, ömür, azadlıq, insan və s. mövzuları daha dərinlən obyektə çevirir, onların barəsində şeirlər yazır. Bu mənada “Seçilmiş əsərləri”n birinci cildliyində “Yaşın sağ olsun, dünya” başlığı altında verilən şeirlər fikrimizi təsdiq edir. “Dünyam”, “Narahat dünyam mənim”, “Mən dünyanın ağrısına ünvanam”, “Yaşın sağ olsun, dünya”, “İnsan”, “Dünyanın” və s. şeirlər dediklərimizə əyani sübutdur. Şeir praçalarına diqqət yetirək:

Çökmüşəm ömrünün şirinliyinə,
Dünənə övladam, sabaha ana.
O isə - mənimlə çiyin – çiyinə,
O isə - mənimlə daban – dabana.

Yaxud:

Dayanım bir az da, dözüm bir az da,
Bir az da səbrimin dizinə çöküm.
Yığışın dünyadan gözüm bir az da,
Bir az da yığılım, özümə çöküm.

Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığının üçüncü mərhələsindən yollar ayrılır. Həmin yollar ana yolu inkar etmədən ona müxtəlif yerlərdən birləşir. Əslində bu ayrılan yollar ana yolu zənginləşdirir, ona gözəllik gətirir. Bu ayrılan yollarda cərəyan edən hadisələr ana yolun təbiətinə, ruhuna bağlıdır. Ana yolun sonu görünmür, ayrılan yolların son nöqtəsini görmək olur və onların boyunu ölçmək də mümkündür. Ana yol ayrılan yollara qida verir. Ana yolu ağacın kökündən nəşət tapmış gövdəyə də bənzətmək olar. Bu gövdələrə söykənən budaqlar ayrılan yollardır. Budaqlardakı yarpaqlar, çiçəklər, meyvələr ağacı necə gözəlləşdirsə, ayrılan yollar da Firuzə Məmmədli şeirinin ana yolunu elə qiymətli və dəyərli edir. Firuzə Məmmədlinin “Seçilmiş əsərləri”nin ikinci cildində toplanmış şeirlər ana yoldan ayrılan yollara bənzəyən şeirlərdir. Bunu “Belə yaşamışam buraya kimi”, “Aça bilmədiyim uğur qapısı”, “Ulularım, yaxınlarım, əzizlərim” başlıqları altında toplanmış şeirlər və “Mini poemalar” başlığı altında olan “Ziyarət”, “Sarçakın son günü”, “Sahil əfsanəsi”, “Edam ili”, “Müqəddəs riya...”, “Sabaha uçuş”, “Oyanış” poemaları da təsdiq edir.

Onu da qeyd edək ki, burada (ikinci cildə) Fizuzə Məmmədlinin daha çox 1990 – cı illərdə yazdığı şeirlər toplanmışdır. Yəni buradakı şeirlər onun 1990 – cı illər yaradıcılığının məhsuludur. Ona görə də bu şeirlərdə 1980 – ci illərin sonu və 1990 – cı illərin hadisələri, reallıqları, gerçəklikləri ilə bağlı duyğular, təəssuratlar, poetik notlar Fizuzə Məmmədli stilində təqdim olunur. Bu stilin özünəməxsusluğu odur ki, Fizuzə Məmmədli təbii, səmimi, siyasi – ideoloji maraq axtarmadan, həqiqəti açıq deməyi bacarmaqla (əsil şairlərə məxsus bir formada), onun sözlərinin kimlərsə qəlbinə toxunmasından çəkinmədən öz vicdanının, ***Həqiqətin Vicdanının*** qulu olur. Və ona müasir poeziyamızda imic yaradan əsas keyfiyyətlərdən biri də məhz budur. Fizuzə Məmmədli poeziyası hər bir kəsi imtahana çəkir. Hər şeydən əvvəl bu imtahanı özündən başlayır. Fərqinə varmır ki, uda bilər, uduza bilər. Fərqinə varmır ki, itirər, ya da ki, qazanar. Fərqinə varmır ki, kimisə özündən incik salar, ya da ki, kiminsə qəzəbinə tuş gələr. Bütün bunların hamısı onun şeirlərinin səmimiyyətidir, onun stilindəki spesifik cəhətlərdir. O, yazır:

Yox mənimlə ədavəti zərrəcə,
Qürurunu qoymamış da hərraca.
Dözə bilsə zaman adlı xəraca,
Dinəcəkdir sevgisində ellərin
O günlərim, o aylarım, illərim.

Yaxud:

Hamımızın əzabı var, dərdi var,
Hamımızı dara çəkir dər-divar.
Gözləyirik, arada bir pərdə var,
Kim dartacaq, kim salacaq, bilmirik.

Əsl şair özünü düşünmür. Əsl şair əksər vaxt öz qayğılarını, dərdlərini unudur, cəmiyyətlə, həyatla, mühitlə nəfəs alır. Bu mənada Fizuzə Məmmədli şeirləri göstərir ki, o, cəmiyyətdən, həyatdan, mühitdən təcrid olunmağı sevmir. Ona görə də onun poetik “mən”i o qədər tələbkardır ki, onun heç ölçüsünü müəyyənləşdirmək mümkün deyildir. Onun poetik “mən”i nəinki insanları, həm də dünyanı imtahana çəkir, az qala dünyaya meydan oxuyur, onu qınaq yerinə çevirir.

Mən də elə bu dünyanın
Dərdi deyən şairiyəm.
Bir baxışla qəlbi sınıb
İçini yeyən şairiyəm.

Dünya görüb mərd üzümü,
Yumşaltmayırsərt üzünü.
Tərəzinin dərd gözünü
Bir az əyən şairiyəm.

Fizuzə Məmmədlinin dünyaya olan tələbkərligi bəzən onu dünyadan üz çevirməyə gətirib çıxarır. Bu, dünyadan narazılığın son həddi kimi özünü göstərir. O, yazır:

Bir ömürlük qış görmüşəm,
Ümidləri boş görmüşəm.
Nəyim var – çıxdaş görmüşəm,
Dünyada gözüm qalmayıb.

Fizuzə Məmmədlinin poetik “mən”i dünyanı nizamlamağa çalışır, hər şeyi düzəltməyə üstünlük verir və bu istəyi həyata keçirmək üçün oxucunu ayıq –sayıq olmağa çağırır. Oxucunu məsuliyyətə cəlb etməklə onların boynuna yük qoyur. Diqqət yetirək:

Hər şeyin şitini çıxara billik
Düz olmayan yerdə.
Hər şeyin əyrisinə söykənə billik
Düz olmayan yerdə.

Alnımızla çökərik
Diz olmayan yerdə.
Daha nədən qorxuruq,
Daha nədən qaçırıq, bilmirəm,
Heç nəyimiz,

Heç kimimiz

“Biz” olmayan yerdə.

Fizuzə Məmmədlinin “Seçilmiş əsərləri”nin üçüncü cildi onun elmi yaradıcılığı ilə bağlıdır. Bu cildə onun “Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının (“Qızlar bulağı” və “Qan içində”) dil və üslub xüsusiyyətləri”, “Bədii dilin estetik mənbələri”, “Azərbaycanın şimal – şərq bölgəsinin etnolinqvistik vahidləri” adlı elmi əsərləri və məqalələri, rəyləri, şəxsiyyətlər barəsində düşüncələri, xatirələri daxil edilmişdir. Açıq deyim ki, mən Fizuzə Məmmədlini şair kimi və alim kimi tanıyıram. Məncə, şairlik ona verilən vergidir, bu, onun qismətidir, alın yazısıdır. Alimlik isə onun həyatda zəhmətilə əldə etdiyidir. Onun şairliyi ilə alimliyi müqayisə etmək istəmirəm. Ona görə ki, o, şair və alim kimi bütövləşir. Fizuzə Məmmədli öz bütövlüyünü bu iki qoşa qanadda tapır. Bu qanadın birini digərindən ayırmaq olmaz. Ancaq hissiyatımı gizlətmədən onu da demək istəyirəm ki, Fizuzə Məmmədli deyəndə daha çox mənim yadıma onun şairliyi düşür. Nədənsə bu ad mənim yaddaşıma daha çox şair kimi həkk olunubdur. Məncə, o, nə qədər elmi yaradıcılıqla məşğul olsa da, nə qədər elmi məqalələr yazsa da, yenə şairlik onu daha çox özünə çəkir. O, şairliyin sehrindən azad ola bilmir. Fizuzə Məmmədli simasında ağır gələn tərəfi onun şairliyidir. Çünki o, elmi dəlillərə, faktlara, mənbələrə, istinadlara üstünlük verərək elmi əsər yazmaqdan, hissiyatına, duyğusuna, qavrayışına, təbinə və təbiətinə üstünlük verir. Bununla da Fizuzə Məmmədlinin tərəzisinin gözündə şeir yüklənən hissə daha ağır gəlir. Və beləliklə, son dövrlərdə yazdığı şeirlərdən ibarət olan dördüncü cild oxucuların ixtiyarına verilir. Fizuzə Məmmədlinin özü də yazmadıqlarının yazdıqlarından ağır gəldiyini söyləyir və özü də hiss etmədən çox təbii olaraq şairliyinə üstünlük verir. Diqqət yetirək:

Allah, yazmadığım elə

Yazdığımın ağır gəlir.

Kitab – kitab söz ağrının

Mənə bir varağı gəlir.

O, doğrudan da şair kimi daha odlu, alovlu, üsyankar və mübarizdir. Eyni zamanda məhz zamanın öz sərhədinə sığmayandır, dünyanın dərdlərinə dözməyəndir, hər şeyə “nə olsun” deyənlərlə barışmazdır.

Daş altında yatacağam sirr kimi,
Söz altından cücərəcək dərdlərim.
Fələk kimi yaşadacaq pir kimi,
Aşacağam zaman adlı sədləri.

Yaxud:

Bu xəyallar içində,
Şeir də yazıram mən.
Həqiqətə xəyaldan,
Səngər də qazıram mən.

Bu səngərdə mən hücum.
Dəmini gözləyirəm,
Ali Baş Komandanın
Əmrini gözləyirəm.

Fizuzə Məmmədli öz səngərində mətin dayanaraq riyakarlığa, ayriliyə, ədalətsizliyə, yalana, böhtana qarşı söz adlı ordusu ilə vuruşur. Onun qələbəsi də, zəfəri də bu söz adlı ordudan çox asılı olur. Söz adlı ordu necə ki, hər şeyi sahmana salmayıb Fizuzə Məmmədlinin vuruşu qurtarmayacaq. Hər gün o, bu vuruşa təzədən başlayacaq, yuxusuna haram qatacaq, yalana uyanları sözü ilə kətləkləyəcək, yalançı dil qəhrəmanlarının dilini qıfılamağa çalışacaq, özünün xoş arzularını, xeyirxah əməllərini göyərtməyə çalışacaqdır. Dediği hər sözün, fikrin yaratdığı əks reaksiyanı gözləyəcək, həmin sözün, fikrin çatacağı ünvanlara meydan oxuyacaq. Doğrudan da şairin bundan artıq gücü nəyə çata bilər?!

Diqqət edin:

Lap elə - beləcə dəliyəm, dəli,
Əlli ağıllıdan biri görünmür.
Atmışam quyuya daş fikirləri,
Dartıb çıxaranın yeri görünmür.

Eh, yenə də bir daş atdım quyuya,
Əlli ağıllıdan biri görünmür.
Kömülür dipdiri adam quyuya,
Bu boyda boşluqda yeri görünmür.

Fizuzə Məmmədlinin sözü ünvanını tutmayanda, sahilinə çatmayanda sözünü qənaətlə xərcləməyi özünə borc bilir. Sözün qədrini bilməyənlərə söz deməkdə tərəddüd edir, özündə sınaq, axtarış əməliyyatını başlamağı vacib sayır. O, yazır:

Mənə nə düşübdü – söz satım axı, -
Sözü xırıd edim bez bazarında?!
Bir vaxt andım vardı mənim –
“Söz haqqı!”
Üzüm qızarddı söz qızarılanda

Yaxud:

Özümü sınaqdan keçirim bəlkə,
Daha sözdən – sovdan uzağa qaçım.
Çırpım, silkələyim içimi, bəlkə,
Varsa,
günahımı yumağa qaçım.

Fizuzə Məmmədlinin söz savaşında nəfəs almaq, nəfəsini dərmək mərhələsi bir yaradıcılıq prijomudur. Bu prijomdan istifadə edərək Firuzə Məmmədli yeni yazacağı şeirlərə yan almağı bacarır. Və beləliklə, öz prijomu ilə gözəllik, sevgi, işıq, həyat, səadət, yəni insanı insana və dünyaya bağlayan telləri hərəkətə gətirir. Belə olduqda Fizuzə Məmmədlinin poetik “mən”ində ayrıca bir görünüş, mənzərə, əhval – rühiyyə yaranır. Bu, heç də oxucunu aldatmamalıdır, Fizuzə Məmmədlinin yaradıcılıq prijomu kimi qəbul olunmalıdır. Fikir verin:

Bir gözəl görəydim,
Gözəldə ürək,
Ürəkdə sevgi.

Bir sevgi görəydim,
Sevgidə işıq,
İşıqda həyat.

Bir həyat görəydim,
Həyatda səadət,
Səadətdə - özüm.

Bəzən Fizuzə Məmmədli öz yaradıcılığında metod və üsulları dəyişdirsə də, stilini dəyişmir, bu, heç mümkün də deyildir. Ancaq onun yaradıcılıq metod və üsulunu dəyişməsinin səbəbi onunla bağlıdır ki, o, həmişə axtarışdadır. Eyni stildə axtarış isə Fizuzə Məmmədlinin özünü də yorur. Ona görə də o, öz stilinin çeşidlərini rəngarəng etmək üçün bəzən metod və üsulları dəyişir. Bununla da, əslində o, dünyadan, həyatdan, insanlardan istəyini dəyişkən metod və üsullarla təqdim edir. Qəti deyə bilərəm ki, bacarıqla təqdim edir...

Firuzə Məmmədlinin “Seçilmiş əsərləri”nin beşinci cildi məzmun rəngarəngliyi ilə seçilir. Burada onun povestləri, hekayələri, verdiyi müsahibələrindən seçmələri, məqalələri toplanmışdır. Əlbəttə, beşinci cildə biz Firuzə Məmmədlini həm də nasir kimi tanımalı oluruq, eyni zamanda onun ədəbi -tənqidi görüşlərinin təsirli olmasını da etiraf etməli oluruq. Bir sözlə, onun “Ruhun qisası”, “İkinci həyat” povestlərini, “Oğurluq”, “Məhəbbət”, “Qatarda” hekayələrini oxumağa dəyər. Burada həyat hadisələrinin reallığı, gerçəklik, obrazların özünəməxsus cizgiləri Firuzə Məmmədlinin həm də nasir kimi müşahidə qabiliyyətinin dərinliyindən, hər şeyə həssas yanaşma bacarığından xəbər verir.

Mən Fizuzə Məmmədlinin yaradıcılığı haqqında dəfələrlə yazmışam. Ancaq bu dəfə yazdığım onun “Seçilmiş əsərləri”nin beş çeşidliyi əsəsindədir. Nə indiyə qədər yazdıqlarım, nə də indi yazdığım bir – birini təkrarlayır. Bu, hər şeydən əvvəl, Fizuzə Məmmədlinin yaradıcılığı ilə bağlı olan bir məsələdir. Belə ki, Fizuzə Məmmədli yaradıcılığına hər dəfə üz tutanda söz demək üçün poeziyaya məxsus olan təsir gücü duyursan. Mən də bu təsir gücünü onun yaradıcılığında duyuram. Bu təsir gücü Fizuzə Məmmədlinin istedadı ilə bağlıdır. Bu istedad müasir Azərbaycan poeziyasında öz yolunu gedir... Hara qədər gedəcək?... Nə vaxt söz vasitəsilə bütün problemləri həll edəcək?... Bütün bu suallara cavab axtarmaqda və qəti fikir söyləməkdə çətinlik çəkirəm. Məni bu çətinliyə salan Fizuzə Məmmədlinin yaradıcılığıdır. Onun yaradıcılığına yeni – yeni uğurlar arzulayıram, yeni – yeni “Seçilmiş əsərləri”ni gözləyirəm.

***Buludxan Xəlilov,
filologiya elmləri
doktoru, professor***

ALDANMIŞ UŞAQLAR KİMİ

(Firuzə Məmmədli "Seçilmiş əsərləri". IV cild, "Nurlan" nəşriyyatı, 2008)

Bu kövrək misralar oxucu baxışlarını elə çəkir, elə çəkir ki, növbəti vərəqdən vərəqə, səhifədən səhifəyə keçmək istəyini boğub saxlamalı olursan. Nədən ki, təsvir olunan mühit, təqdim edilən mənzərə və sosial problemlər hər birimizin yaxın, yaxın, lap yaxın günlərinin yaşantılarıdır. Bir vaxtlar necə də çətin, ağırlı idi bu mühitdən ayrılıb getmək bizlərdən ötrü:

Hələ ki, naxırı, naxırçısı var,
Doşab bişirəni, taxılçısı var,
Sərnici, nehrəsi, sağıcısı var,
Bu kənd yaşayacaq son örüşəcəni.

Son örüşünəcəni yaşayacaq o kəndin sərnicindən, nehrəsindən sağıcısına, naxırı, naxırçısından tutmuş doşab bişirəninə, taxılçısına qədər nə, kim varsa, bizə necə də əziz və doğmadır. Bu kəndin "gecə dəhnə üstə - su üstə yatan, gündüz yorğunluğu, yuxusuzluğu bel kimi bir hovur çiyinindən atan" dünyası ondan da yaxşı, ondan da irəli.

Di gəl ki, həmin uşaqdımı indiki kənd uşağı, o imanlı qarı, o qız, o gəlin?

Elə tanınmış şairə Firuzə Məmmədli də daha çox bu əksiliyin fərqindədi. Fərqindədi ki, indi:

Kəndin bir yarısı
Halvaçı olub.
Kəndin bir yarısı
Çalğıcı olub.
Toyda mağardadı
Yeniyetməsi.

Bu kədərli mənzərənin işıq ucunu da nışan verir Firuzə xanım öz yazdıqlarıyla, oxuyuruq, təsəlli tapırıq:

Amma ki...
Nə qədər naxırı, naxırçısı var,
Ölüb-itəninə ağıcısı var-
Bu kənd yaşayacaq
son örüşəcəni...

Firuzə Məmmədlinin "Seçilmiş əsərləri"nin dördüncü cildinə daxil edilən "Bu kənd" adlı şeirdən gətirdiyimiz yuxarıdakı misallar şəhadət verir ki, o, çağdaş həyatımızın, durumumuzun bütün olaylarını həssas bir şair, narahat vətəndaş duyğuları ilə müşahidə edir, sənətkar mövqeyini, nigaranlığını məqamında çatdırır. Eyni zamanda, hər şeyin yaxşı olacağına da çox ümidlidir. Bunun əsaslı səbəbləri var. Nədən ki, "dağını, daşını, quşunu qoyub

getdiyimiz bu doğma yerlərdə həm də göbəyimiz kəsilib" (E.Baxış) və göbəyimizin kəsildiyi yer dəli bir istəklə çəkir, çəkir bizləri.

Firuzə Məmmədli bir şair olaraq bir üzlü, bir sifətli, bir əqidəli mühitin, cəmiyyətin, insanların aşığıdır və o, harda ki, ikili münasibətlər, ikili sifətlər görüb duyur, bax həmin yerdə çaşır qalır, sınıb-sınıb içinə tökülür. Özü də şərh verir ki:

Nə dostdu, nə düşmən - bir çəmin tapım,
Girim ürəyinə, bir qəmin tapıb,
Qəlbi doğanaqmı, örkənin tapım?!
Bəlkə qəlbi yoxmuş, nəse bilmirəm.

Şair təbii ki, çəkdiklərini elə məhz bu bəlkələrin, qəlbi yoxmuşların əlindən çəkir.

Deyirsən, bəs mən nə işlə məşğulam?
Ömür boyu qarlı qışla məşğulam,
Mən işimdə dırnaq, dişlə məşğulam,
Sənin məndən nə xəbərin, ay xanım?!

Şair qəlbindən xəbərsizlər üzərinə mənəvi yüksəliş, şaxlanış məqamı kimi qəbul olunur Firuzə Məmmədlinin şeirləri. Daha çox qətiyyət, iradə, təskinlik notlarıyla yadda qalır, xatırlanır:

Uçdum da göyün dolusu,
Taqətim, heyim dolusu,
Boylandım boyum dolusu,
Öz içimdən çıxı bəldim.

İlməyəm naxış içində,
Şöhrətəm alqış içində.
Bu qədər baxış içindən,
Göz içindən çıxı bəldim...

Yuxarıda üzərində dayandığımız ovqat, aura öz yerində, ancaq onun da fərqi var - malıyıq ki, ifadə tərz, sözlərin biçimi, oynaqlığı və ruhi diriliyi bu sətirlərdə necə də yerli - yerindədi, təbiidi. Buradakı səsləşmə adamı heyran edir. Çağdaş qadın yazarlarımızın yaradıcılığında çatmayan ruhi dirilik, poetik durum və tutum Firuzə Məmmədlinin bütün yaradıcılığı boyuncadı. Bu faktdı və etiraf etmək sənət borcumuz hesab edilsin gərək. O, ötüb - keçən ömrün yaşanmış məqamlarını dənəvərləyib şeirin-sözün ilməsinə toxumağı, misraları nizamlı sapa düzməyi yaxşı bacarır. Yoxsa bu misralar belə şirin oxunmaz, uzun müddət oxucu yaddaşında qala bilməzdi. Fikir verək:

Ömür deyildi, yarışdı,
Gah savaşıdı, gah barışdı,
Söz-söz dilimə daraşdı,
Acısın udub saxladım.

Gen olsa da, dar olsa da,
Dünya mənə kar olsa da,
Saçlarımda qar olsa da,
Qəlbimdə odu saxladım.

Elə Firuzə xanımın şair xoşbəxtliyi də ömrün, yaşın bütün məqamları, anları boyunca qəlbindəki odu qoruyub saxladığı yerdən başlayır. Bu yer onun istinad nöqtəsidir. Onun şeirə dönən ayları, illəri, düşüncələri, yerışı, duruşu, mübarizəsi, vuruşu, ərki də bu yerdən başlayaraq şeirə, poeziyaya dönür:

Yudu - sərdi qəm məni,
Sızladım, şeirə döndü.
Ağrıları içimdə
Gizlədim, şeirə döndü.

Məni qılıqlamayın,
Kövrəlib şeir ağlaram.
Yetim qızam, dərdlərə,
Qıvrılıb şeir ağlaram.

Firuzə Məmmədli şeirin geniş yoluna təsadüfi çıxan bir söz sevdalıdır deyil. Onun qəlbinin şeir, sənət vurğunluğunun ömrü bir an çaxıb keçən şimşəklərdən olmayıb. O, şerin əbədi diriliyinə tükənməz istedadı, təmənnasızlığı, özünəməxsusluğu, zərifliyi ilə gəlib. Dünyanı üzündən astarınacan, Ezop dilindən meydan dilinəcən öyrənib. Gah səmimiyyətlə, gah da ironiya ilə dindirib - söylədir:

Dünya elə at oynadan dünyadı,
Dostu qoyub yad oynadan dünyadı,
Qınamayın, it oynadan dünyadı,
Nə çalırsa, çaldığına oynayın.

Cənnəti də cəhənnəmdi, biz adda,
At oynadır - o piyada, biz atda,
Süzür elə bölgə - bölgə göz altdan,
Səf-səf olun qulluğuna, oynayın...

Firuzə xanım sözün yerini, çəkisini bilən, əsas hədəfə yetməyincə sözdən əl çəkməyən, çevirib-çevirib, axtardığı mətləbin məğzinə yetən şairlərdəndi. Aşağıdakı misralara nəzər salaq:

Hər gün
ölüm ayağıdır,
Ömür - ölümün oyağıdır.
Qara
rənglərin ağıdır,
İnanmırsan, kəfənə bax.

Duran öküz vaxtı bilib,
Neyçün durub - ağılı bilir.
Haqsız bilib, haqlı bilib, -
Bilmək üçün
yatana bax...

Şərhə, əlavə izaha ehtiyac yoxdu. Fikir bitkin, ölçü-biçi yerli-yerində. Bu cür şeir nümunələrinin sayı bir deyil, beş deyil... Firuzə xanım şeirdən-şeirə öz şair ovqatını, poetik durumunu yetərincə qoruyub saxlaya bilir, ədəbi enerjisini nəyə sərf etdiyinə fərqi nə varır.

Əməlim ki, istəyimə tor deyil,
Bilən bilir, görən görür, kor deyil.
Çəkildiyim söz hücrəmdi, gor deyil,
Azalmıram, əksilmirəm odur ki...

Gəlsəm belə söz dünyamala söz-sözə,
Bükürəm də, çökürəm də diz sözə.
Söz haqdırsa, tapınıram düz sözə,
Hər ürəyə səpilmirəm odur ki...

"Odur ki" adlı şeirdən gətirdiyimiz bu misralar oxucunu düşündürən və haqqa doğru yol göstərən misralardı. Bütövlükdə, Firuzə xanımın poeziyasını bu gözəl ruh addımbaaddım izləyir. O, ənənəvi şeir formasında, hecada yazıb - yaradanda da öz üslubuna, deyim tərzinə sadıqdi, nisbətən sərbəst şəkildə fikirlərini ifadə edəndə də:

Yaxşıdır-
yarımçıq yollar kimi,
küsülü dostlar kimi,
aldanmış uşaqlar kimi
Yaxşıdır bu həyat.

Həyatın küsülü dostlar kimi, aldanmış uşaqlar kimi, yarımçıq yuxular kimi yaxşı olması müşahidəsi, deyimi yalnız Firuzə xanıma məxsusdu, başqa heç kimə.

* * *

Firuzə xanımın sənətkarlıq duyumundan söz açan filologiya elmləri namizədi Nəzakət Əzizova haqlı olaraq yazır: "Onun müşahidələri elə canlıdır ki, müraciət etdiyi mövzular oxucunun da öz dərdinə, öz sevincinə, özünün könül qəminə çevrilir". Doğrudan da belədir. Həqiqətən də F.Məmmədli cəmiyyətdə, ictimai həyatda baş verən qlobal hadisələrə huşyar şair nəzərləriylə diqqət yetirir və bu prosesləri fərdi şair prizmasından keçirməyi bacarır. Təsədüfi deyil ki, tanınmış tənqidçi Vaqif Yusiflinin dərin bir səmimiyyətlə qeyd etdiyi kimi, çağdaş həyatımızın, doğma Azərbaycanımızın taleyüklü durumuyla bağlı hər hansı bir hadisə əsl qələm adamları ilə yanaşı, Firuzə xanımın da ürəyindən, yaradıcılığından əks-sədasız keçməyir. Elə buna görə də qələm dostları, çoxsaylı oxucuları onun tapındığı haqqın işığında yazdığı inamlı misraların əsrlərlə yaşayacağına ümidlə baxır, yeni əsrlərinin işıq üzü görməsini səbirsizliklə gözləyirlər.

Firuzə xanım adı məişət qayğılarından, iş-gücdən yazanda da, sevgi duyğularını dilə gətirəndə də, qloballaşan dünyamızın problemlərinə yozum verəndə də təkcə öz şəxsi maraqlarını, şəxsi itgilərini yox, bəşəri, dünyəvi yaşantıları çözüür. Onun yaratdıqları Nizami, Nəsimi, Füzuli, Sabir, Əli bəy Hüseynzadə, S.Vurğun, R.Rza, B.Vahabzadə mənəvi varisiyyənin davamıdır. Bu yazılanlar mövqeyindən əlçatmazlığına qədər, kövrək, həzin, vətəndaşlıq duyğusunun yaşarlılığı qədər ötkəm, yenilməz, ilahi dəyərlər daşıyıcısı olaraq etiraf etməyə, eyni zamanda, bağışlamağa hazır olan bir qəlbin yaşantılarıdır. Onun ədəbi qəhrəmanını təmənnəsiz, alicənab və məğrurdu. Bu keyfiyyətlər əslində Firuzə xanımın öz portret cizgilərini ortaya qoyur. Bu cizgilərlə tanış olmaq oxucu üçün maraqlıdır. Onun yazdıqlarında fərdin, ağrının ünvanı məlumdur.

Ədəbiyyatşünas Rüstəm Bağır öz müşahidələrində haqlıdır ki, Firuzə Məmmədlinin axtarışlarında diqqəti özünə çəkən əsas meyar insani saflıqdır: "Qısa, lakonik şeirləri oxucunu poetik cazibədə saxlamaqla, həm də onu paklığa aparır. Onun şeirləri milli əxlaqa söykəndiyi üçün qeyrətə çağırış kimi səslənir".

Firuzə xanımın "Seçilmiş əsərləri"nin dördüncü cildi bu yüksək mənəvi dəyərləri özündə yetərinə əks etdirir, "bir şair ömrünü yaşatmaq üçün girov qoyulmuş bir insan ömrünün" haqqını ortaya qoyur.

* * *

F.Məmmədlinin şeirlərində halallıq duyğusu ön plandadı, bu şeirlərdə görüb-götürmüşlük, milli kolorit bütöv, boyaboy görünür. Onun şeirlərinin lirik qəhrəmanı daha çox təmənnasızlığı, fədakarlığı və dözümlüylə yadda qalır, sevilir. Firuzə xanım bu təmənnasızlığı, fədakarlığı, dözümlü misraların oynaq, şux boyaları ilə təqdim edir, necə dəyərlər, şəklini çəkir:

Salam dünyalarca əziz olanım,
Salam, istəyimlə əkiz olanım,
Ay dərddli dünyama mərkəz olanım,
Salam, yenə salam, salam, hardasan.

Bu sadalanan "salam"lar lirik qəhrəmanın ovqatını bütün incəliklərinə qədər əks etdirir. Bu lirik ovqat qəhrəmanı oxucuya bütün məsumluluğu, ilkinliyi ilə təqdim edir, sevdilir. Ən başlıcası onun etibarına, vəfasına inandırır:

Qaytar üzüyola gedişlərini,
Gəl ucalt ömrümün enişlərini.
Mən elə o qəlbi genişlər kimi
Ardınca uzanan qolam, hardasan?

Bu nigaranlıq hissi F.Məmmədlinin bütün yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçir; istər sevgi yaşantıları olsun, istər vətəndaş münasibəti, istərsə də dünyanın, ictimai həyatın durumu sarıdan keçirilən tələş baxımından:

Sorur sərhəddini içinə Vətən,
Qısır nəfəsini, qeyrətim susur.
Elə hey kiçilir, kiçilir Vətən,
Elə hey dilimdə "Heyratı" susur.

Bu sətirilər bir şair, vətəndaş yangısını, kədərini bütöv, boyaboy göstərməklə, öz istisi ilə oxucunun qəlbini qarşıyır. Ancaq bütün məqamlarda bu sətirilərin müəllifi bədbinliyə qapılmır, sınırmır, oxucuya hərəkət yolunu göstərir, mübarizəyə səsləyir və nifrətinin qılıncını ovxarlı saxlamağı tövsiyə edir.

Elə için-için xiffətin oyaq,
Səbrim yumruqlanıb, hiddətim oyaq,
Xainə, düşməne nifrətim oyaq,
Ömrü qələbəyə kökləyim daha
Bitsin əsir ömrü sürməyin daha.

Maraqlıdır ki, Firuzə Məmmədli öz şəxsi ağrılarından, ötüb keçən ömrün sınıqlıqlarından yazanda son dərəcə həzin, qəzavü-qədərlə barışan, qismətə, taleyə qane olan bir qələm əhli kimi qəbul olunur. Bu məqamda o, öz içinə qapılmış səssiz dünya kimidi. Hiss edir-sən ki, şair öz şəxsi ağrılarını oxucuya yük eləmək fikrindən çox-çox uzaqdı. Ancaq elə ki, o, öz xalqının, vətəninin, dünyanın problemlərindən yazır, bəşəriyyətin taleyi sarıdan nigaranlığını izhar edir, bax, bu məqamda biz öz qarşımızda daha çox üsyankar, sərt, tribun və-

təndəş-şairi görürük. O, cəmiyyətdə baş verənlərə qarşı son dərəcə həssas, haqsızlıqlarla barışmayan bir mübarizdik. Əgər şəxsi problemlərindən yazarkən F.Məmmədli daha çox öz mənəvi babası Füzuliyə yaxındırsa, cəmiyyət, vətən, doğma yurd-yuva, bədnam qonşular barəsində yazanda Xaqani, Nəsimi ruhunun daşıyıcısı kimi çıxış edir. Məhz buna görə də şairin "Haqqım Qarabağ" şeiri onun vətəndaşlıq duyğusunun leytmotivi kimi səslənir:

Dırnağım, dişimlə qaytarım səni,
Sözümlə, işimlə qaytarım səni,
Ulu keçmişimlə qaytarım səni,
Sabahın üstündə titrəyim daha.
Bitsin əsir ömrü sürməyin daha.

Əslində bu sətirlər düşmən tapdağı altında qalmış yurd yerlərimizin düyünə düşmüş taleyinin, qılıf salınmış bəxtinin açarı, xilas yolunun çıxış kodu kimi təqdim olunur. Bu son çıxış yoludur. Şair fəhmi, şair qənaəti doğru olaraq Qarabağ torpaqlarının, bu doğma diyarın azadlıq yolunun öz dişimizdə, dırnağımızda, işimizdə, əməlimizdə olduğunu dəqiq göstərir, bəyan edir. Onun göstərdiyi yol aydın və şəffafdı. Torpaqlarının azadlığına nail olmaq istəyən bir xalq məhz bu yolu seçməli, mümkün olanın dalınca getməli idi. Elə buna görə də şair haqlı olaraq özünü siyasi boşboğazlara tutub bir xalqın adından danışmalı olur:

Bəlkə bağlayasız, söz torbasını,
Döyüş "cəngi"sini çalaq özümüz.
Qoy hər kəs hortdatdın öz şorbasını,
Bizsə yurdumuzu alağ özümüz.

Firuzə xanımın yazdıqlarında xalqı oyatmaq, duyuruq salmaq, hər şeyi öz adıyla adlandırmaq cəhdi ön plandadır. Düşdüyümüz milli faciə girdabından çıxmaq yolunu dəqiq nəm-nişan verməklə yanaşı o, xarici missionerlərə bel bağlamaqda ehtiyatlı olmağı da vurğulamağı unutmur. Bildirir ki, bu savaqların, basqıların məkr qazanını qaynadanlar çox vaxt mələk, şəfqət bacısı sifətində öz böyür-başımızda quyruq bulayırlar; gəlirlər, gedirlər, ortalıqda isə nəticə yoxdu:

Daha kim oğlu kim çərmənib gəlir?
Kimin qeyrətinə yamağam yenə?
Bəlkə bir anası erməni gəlir,
Gəlir yala yenə, yalağa yenə.

Bu deyilənlər, yazılanlar əslində uzun illərdi ki, boğazımızda düyünlənib qalan qənaətlərimizdi, udduğumuz sözlərdir. Firuzə xanım əslində bir xalqın düşündüyünü ifadə edir bu sətirlərlə. Əslində qəflət yuxusundan oyanmağın "SOS" işarəsini verir, ayıq olmağa səsləyir. Bu çıxışı zamanın, vaxtın çağırışıdır və bir daha göstərir ki, əsl şair, əsl sənətkar hələldici məqamda xalqın, vətənin taleyinə biganə qala bilməz. F.Məmmədli bir şair olaraq dünyanın gözəl günlərinin, Allahın yaradan günlərinin, zamanın qaş-qabağının açıq olduğu günlərin təsvirini lirik ricətlərlə qələmə almağın, xatırlamağın məqamını da bilir, şeytana qalan, Tanrı gözündən salınan dünyamızın xilas yolunu, bu yolu göstərməyin, bəyan etməyin vacibliyini də. Fikir verək:

Dünya get-gəlində,
Küçə yox idi.
Gündüz işığıydı,
Gecə yox idi.
Dörd tərəf gənclikdi,

Qoca yox idi.
Vaxt özü büsatdı,
Bir tamaşaydı.

... İstəklər qoşaydı,
Arzular qoşa,
obalar baş-başa,
Ellər baş-başa.
Gözlərdən qaynayan,
Gözlərdən daşan
Məna tamaşaydı,
Sirr tamaşaydı.

Varlı, bol olan, dünyaya yol olan Azərbaycanımızın hələ parça-para edilməmiş, bütöv, tam çağlarına duyğulu bir sevinc səgilənib bu sətirələrdə. Başqa bir şeir isə bu gözəl növrəğa kəm baxanlara şair qınağı, vətəndaş savaşı kimi araya-ərsəyə gəlir:

Əliuzunluq edir
Dost ərki, düşmən kimi.
Əcinnələr toy qurur
Mən dərdə düşən kimi,
Bu gün dost bildiklərim
Sabahkı düşməndimi? -
Didir şübhələr məni,
Çəkir cəbhələr məni,
Gözünə, qulağına
Təpir cəbhələr məni.

Bax, bu məqamda vətəndaş şair mələk sifətində gözə görünüb, iblis sifətində gizlənən dünyanın obrazını ön plana çəkməyin fərqlində olur. Ona görə ki, ayıq olmaq, sayıq olmaq çağdaş həyat üçün ən vacib olanıdır. Şairin təqdim etdiyi dünya əslində dünən dost olanların bu gün yağı çıxan təbiətlərinin, xislətlərinin dünyasıdır:

Kimə təpik, kimə zor,
Kimə sığaldı dünya.
Allah da gözdən atdı,
Şeytana qaldı dünya.
Axıdılan qanlara
Dinmirsə, laldı dünya?
Niyə axı etməsin
Vəkil cəbhələr məni?
Gözünə qulağına
Təpir cəbhələr məni.

Yaxşı haldır ki, Firuzə Məmmədli bir mövzuya qapanıb qalmır. Onun mövzu palitrası rəngarəng, çoxşaxəlidir. O, balıqda tilov qorxusunun, tilovda balıq dadının olduğunun da fərqlinə varır, günün qarasının qəlbində, ağının saçında qıvrılmasının da. Ona görə də yazdıqları belə səmimi, belə inandırıcı qəbul edilir:

Yorulmuşam, yorğunluqdan,
Canım içimdə qıvrılır.
Gün-dirlik - qaçaqaçda,

Yollar qıçımnda qıvrılır.

Bu yorğunluq cismani yorğunluqdan daha çox iç dünyasının yorğunluğudu. Bu yorğunluqda dərin hörmətə layiq bir təmizlik var. Çünki ortada qalan yorğunluq cismani yorğunluq yox, ruhun, qəlbin yorğunluğudur. Bu yorğunluqda bütün təmiz adamlara məxsus ürək ağrısı var. Şair özü də yazır ki:

Təmiz adamın
Ürəyi ağrıyar,
Natəmiz adamın başı.
Təmiz adam ürəyindən ölər,
Natəmiz adam başından.

Bu mənada, F.Məmmədlinin yaradıcılığı haqqında dəyərli fikirlərini incələyən professor Qurban Bayramov doğru olaraq qeyd edir ki, o, heç kəsə bənzəməyən bir qələm adamı olaraq bu dünyanın tükənməz sevinc yükünü ürəyinə yükləyib şeirinə boşaltmağı bacarır: "Hətta onun ironik inkarında da təsdiq olunan bir isti insani münasibət var". Ədəbiyyatşünas alim Ramin Əhmədov da şairin bu müşahidəsi ilə həmfikirli və "Haqqın işığına tapınan misralar" adlı məqaləsində F.Məmmədli yaradıcılığının özəlliklərindən böyük sayğılarla söz açaraq yazır: "Firuzə Məmmədli sənətə çox sərt ehkamların, yasaqların hökm sürdüyü, ölkəmizin böyük bir imperiyanın müstəmləkəsi olduğu gərgin bir vaxt dönəmində qədəm qoyub... Lakin bu məhdudiyyətə, sıxıntıya baxmayaraq, öz milli məninə yaratdığı bütün şeir nümunələrində təsdiq edib". İstedadlı şairin "Seçilmiş əsərləri"nin dördüncü cildi də məhz bu xüsusiyyətləri özündə tam və bütöv şəkildə ehtiva edir.

Dayandur Sevgin,

"Kaspi" qəzeti

AZƏRBAYCAN POEZİYASININ “ FÜRÜZƏSİ”

Elə bilirəm ki, yaradıcılığına yaxından bələd olduğum gözəl bir şairənin «Seçilmiş əsərlər»inə yazdığım bu giriş sözünü ancaq «Azərbaycan poeziyasının Füzəsi» adlandırma bilərdim. Başqa cür yox...

Yaradıcılıqda kişi-qadın söhbəti yoxdur. Yazılan əsərdir, bir də onun müəllifi var. Azərbaycan ədəbiyyatında zəriflərimizin sayı istənilən qədərdir və hər hansı xalqın bu qədər qadın yazarlarının olduğuna inanmıram. Amma təbii ki, onların içərisində daha istedadlıları olmuş... bu ənənə indi də davam edir və mən qətiyyənlə mübaliğəyə yol vermədən deyə bilərəm ki, Füzə xanım çağdaş poeziyamızın zərif nümayəndələri içərisində birinci yerdə gedir.

Füzə xanımın istedadı çoxcəhətlidir, universaldır. Əvvəla, o, bir insan kimi, bir qadın kimi istedadlıdır, intellektual səviyyəsinə görə öz həmcinslərindən fərqlənir, onların önündə gedə bilir. İnsanın səviyyəsi olanda və bu səviyyə ölçüyə, etalona çevriləndə başqaları da ona bənzəməyə çalışırlar. Bu gün çoxları Füzə xanımın həyatda, ictimai aləmdə və sənətdə tutduğu mövqeyə ancaq həsəd apara bilər. İkincisi, Füzə xanımın bu insanlıq istedadı onun məşğul olduğu sahələrin hər birində sənət istedadı şəklində təcəssüm olunur. Şair Füzə Məmmədli, nasir Füzə Məmmədli və dilçi-ədəbiyyatşünas Füzə Məmmədliləri birləşdirən bütün cəhətlərin ortaq məxrəci İnsan Füzə Məmmədlidir. Ancaq mən Füzə Məmmədli haqqında düşünəndə o insanlığın ən çox təcəssüm olduğu Şair Füzə Məmmədlini yada salıram.

Füzə xanım «Seçilmiş əsərləri»nə söz yazmağı mənədən xahiş edəndə dedi ki, daha ömür karvanı sona çatır... Əlbəttə, mən onun sözlərində bir nigil duydum. Sənətçi qadınlar heç zaman yaş söhbəti eləmirlər.

Onlar sevgi şeirlərində də yalan danışirlər. Amma Füzə xanım şeirlərinin birində yaşını da gizlətmir. Deyərdim ki, bu, zəriflərin ölçülü-biçili etiketinə uyğun gəlmir. Necə ki, bəziləri yetmiş yaşında da sanki otuzunda olduğu kimi görünmək istəyirlər. Bu da təbiidir. Ancaq Füzə xanım belə deyil. Çünki onun şeirlərində çox həmcinsinə xas olmayan bir müdriklik əlamətləri sezilir. Qadının müdrikliyi onun gözəlliyidir - mən belə deyirəm.

Bu qeydlərimi qələmə alanda mən Füzə xanımın çapdan çıxan üçcildliyini və əlyazması halında dördüncü, beşinci cildlərini qarşıma qoydum. Nəsr kitabını da onlarla bəhəm. Amma söhbətimə iri kitablardan və qalın əlyazmalardan başlamaq istəmədim. Şairin «Sənin ömrün» və «Yetkinlik» adlı iki kitabını qarşıma qoydum. Bunlar səksəninci illərdə işıq üzü görüb. Həmin illərdə Füzə xanım elə indiki kimi məşhur idi. Amma səksəninci illərin Füzəsi poeziyada cavan nəslə orta nəslin birgə nümayəndəsi idi, 1982-ci ildə çıxan kitabında Füzə xanım hələ cavan nəslin nümayəndəsi sayılırdı, «Yetkinlik» kitabındavə isə o, artıq orta nəslin nümayəndəsi idi. Amma hər iki kitabda Füzə Məmmədlinin poetik yaşı dəyişməmişdi. Onun şeirlərindən nikbinlik aşırırdı və

bu, elə nikbinlik idi ki,səni də optimist olmağa, dünyada ancaq işığın ardınca yüyürməyə çağırırdı.

Bu bağçanın mehi sərin,
şehi durudu.
Əyildim bir gülün dərim-
əlīm qurudu.

Bu bağçanın gülü qönçə,
tülü zərifdi.
Örpəyini səhər öncə
bura səribdi.

Bu bağçanın barı şirin,
narı məzədi.
Elə gəzdin-qədəmlərin
bağı bəzədi.

Bu bağçanın gülü incə,
dili şirindi.
Dönüb baxdım, -gül içində
yerin göründü.

Bu şeir Firuzənin 70-80-ci illərdə yazdığı ən gözəl şeirlərdən deyil,amma onun ruhunu ifadə edən şeirlərdəndir.O ruh yanaşdığı hər nəsnədə bir işıq, bir gözəllik arayırdı. Elə düşünməyin ki, Firuzə Sovet dövrünün romantikasından təsirlənirdi və «dəstədən geridə qalmamaq üçün» işıqlı şeirlər yazırdı. Belə deyil. Bunun səbəbi Firuzə xanımın öz içindəki işığın –poetik işığın rəngindəydi, o rəng dünyanın gözəlliyini özündə əks etdirirdi. Bir başqa misal:

Bu gözəlin sevinc tutub gözünü,
Gül açıbdır yanağında gülüşü.
Yer bu qızın ayağından üzülüb,
Bu qız göyün sinəsində sürüşür.

Qollarından qanad açıb bu gözəl,
Hara süzür, hara uçuş istəyi.
Çöhrəyə bax, Ayla, Günlə çəkişər,
Saçlara bax, Ayı, Günü gizləyir.

O buludlar topa-topa yundumu?-
Bu qız uçuş-buludları daraya.
Alça gülü kəpənəyə döndümü?-
Uçub getdi oba-oba haraya.

Yazın günü çaşıb qaldı qaranquş,
Göyərçinlər heyrətindən ağardı:
«Uçuşa bax! Elə bircə bu qalmış,
Heç olmasa, bizdən qanad alardı».

Bu şeirdəki nikbinlik, gözəlliyə, ülviliyə çağırış bir yana...onun bir şeir kimi gözəlliyinə nə söz!.. Mən zəriflərin poeziyasında çox zaman qəmin, kədərin ayaq tutub yeridiyini görmüşəm, göz yaşlarının səbəbli-səbəbsiz sel olub çaya axdığını görmüşəm, amma sevincin poeziyasını demək olar ki,hiss eləməmişəm. Fşruzə xanımın o illərdəki şeirlərində dünya insanın üzünə gülümsəyir, gözəllik bütün cəvələriylə qarşında canlanır, sən bu səadətdən az qala başını itirirsən. Əgər o illərdə Fşruzə xanım ancaq sevincdən yazsaydı, deyərdik ki, bu necə şairdi, ancaq işıqdan yazır, bəs həyatın, gerçəkliyin başqa rəngləri yoxmu? İnsan ancaq işığa bələnə bilməz, insan ancaq uça bilməz, qanadlana bilməz axı, kədər də var, qüssə də var, qəm də var. Və mən həmin illərin şeirlərində işığın başqa rənglərini də gördüm, tutqun rəngini, öləziyən rəngini. Mən qəlbin kədərdən alışıb-yandığını da gördüm. Deməli, poeziya da insan üreynə bənzəyir və daha doğrusu, poeziya elə ürekdir, baharı da var, qışı da... Amma ümitsizliyin içində də bir ümid çağlayır, qəmdə də gizli bir sevincə çağırış varmış...

O mən idim--zirvə yolu daşlı-tikanlı,
O mən idim--gələcəyi qarda, boranda.
Mən idimsə, aşacaqdım onu təkəlli,
Mən idimsə, ötcəkdim onu bir anda.

Tale özü öz hökmünü möhürləmişdi,
Yolum üstə sərtlikləri çapmalı idim.
Bu yol məni cıdarlamış, sehirləmişdi,
Bir baş ola,
yüz daş ola -
çırpmalı idim.

Hər gecəmdə bir dünyalıq işığım vardı,
Fikirlərim, xəyallarım-arzuya çapar.
Qismətimə dördyarpaqlı yonca çıxardı,
O mən idim, kor-koranə ümidə çapan.

Heç bir şair bu dünyada TƏK deyil, çünki mühit var, cəmiyyət var. Amma hər bir şair TƏNHAdır. Mən heç bir zaman Firuzə Məmmədlini tək görməmişəm, amma şeirlərində onun tənhalığını hiss etmişəm. Əslində, onun şeirlərini tənhalıq poeziyası da adlandırmaq olar.Xüsusilə, səksəninci illərin sonlarından başlayaraq bu tənhalıq onun şeirlərində boy atdı, ucaldı. Amma Əli Kərim demişkən, «tənhalıq boşluq deyil, əgər gözləyənin varsa», onu işıqla, gözəlliklə doldura bilərsən. Firuzə xanımın şeirləri işıqlı tənhalığın poeziyasıdır. Elə Azərbaycan da doxsanıncı illərin əvvəllərində öz dərdləriynən, başına gələn müsibətlərnən tənha qalmışdı. Vaxtilə Azərbaycan işıq içindəydi, Firuzə xanımın

şeyrləri də işıqda üzürdü, indi bu işıqlar sönmüş kimiydi, indi Azərbaycan da böyük, gur işığa möhtac idi və Firuzə xanım şeyrlərinin birində yazmışdı:

Üzümdə-gözümdə –kölgələr dönük,
Torpaqda, havada bölgülər--dönük.
Uluslar, obalar, ölkələr--dönük,
Bu işıq hayandan sızır görəsən?

Vaxtilə Firuzə xanımın bir şeyrlər kitabı haqqında resenziyamda onun şeyrlərindəki Ağrıdan söz açmışdım. Mən o yazıdakı fikirlərimi burada təkrar etmək niyyətində deyiləm. O yazıda mən Şair Ağrısını fərdi ağrılarla Zamandan, Dövrandan gələn ağrıların bir ürəkdə qoşalaşması kimi şərh eləmişdim. Doğrudan da, 90-cı illərdən başlayaraq Firuzə Məmmədlinin şeyrlərində minor motivlər çoxalır. Şair həm öz dərini, həm də Azərbaycanın, Qarabağın, soydaşlarının dərini qələmə alır. Elə bil ki, bir dərd o biri dərdin içindədi. Xalq şairi Fikrət Qocanın bu fikirlərinə şərik olmamaq mümkündürmü?

«Əsl şairlərin içində bir didərgin yaşayır. Özünün cənnət deyib vəsf etdiyi dünyada da o didərgindir, cəhənnəm deyib lənətlədiyi dünyada da didərgindi. Cəmiyyətdə, dostlarının arasında da ögeydir, tənhadır. Öz doğma evində, ailəsinin, övladlarının arasında da tənhadı, qəribdi, ögeydi.

Yox! Yox! Yaxşı şairlər tək deyil, onların da yaxın qohumları var; o da şairlər və şairanə oxuculardır. Qədir bilən, şairanə oxucuların hesabına Nizami, Füzuli yaşayır. Böyük şairlər belə qohumlarının hesabına əsrlərdən-əslərə yaşayır, ucalır. Sağlığında tənhaların, qəriblərin zaman keçdikcə doğmaları, qohumları tapılır, şairlər və tənhalər mərtəbəsində. Firuzə Məmmədli də bu mərtəbədə yaşayır, şairlər və tənhalər mərtəbəsində» .

Bax, bütün bu söylədiklərim Firuzə Məmmədlinin şair səciyyəsinə təqdim etmək üçündü. Işıq, tənhalıq, gözəllik və kədər dünyası-bu dörd söz zənnimcə, Firuzə Məmmədlinin şair dünyasının əbədi sakinləridir.

Firuzə xanım Azərbaycan şeyrinin ənənədən gələn gözəlliyini, heç zaman öləzimeyən işığını sönməyə qoymayan şairlərdəndi. Onun üçün şeyrin hansı vəzndə yazılması şert deyil, necə yazılması, hansı poetik maneralarla fikrini oxucuya çatdırmaq əsasdır. Mən onu doğma Azərbaycan heca şeyrinin ən yaxşı ifaçılarından biri sayıram. Xüsusilə 90-cı illərdən üzü bu yana o, Azərbaycan qoşmasının, cəraylısının ən gözəl nümunələrini yaradan şairlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Özü də bu qoşma və gəraylılarda XXI əsrin bədii təfəkkürü duyulmaqdadır. Yeni şair, xalq şeyrinin formasını, poetexniki elementlərini olduğu kimi saxlayır, ancaq qoşması, gəraylısı «köhnə havalarda təzə avaz» kimi səslənir. Diqqət edin:

Gündə bir sözə əyilir,
Gündə bir daşa bu qələm.
Salıb məni dərdə-sərə,
Dönüb qarğışa bu qələm.

Nə gün gördü, nə gün verdi,
Məndən qırıpdı, məndən dərdi.

Elə yudu, elə sərdi,
Gəlmədi xoşa bu qələm.

Sözdü mizan-tərəzisi,
Xeyirxahı, qərəzlisi.
Haqdan gəlibdi yazısı,
Bələdir başa bu qələm.

Gəraylıdır, amma bu günün gəraylısıdır...

«Bu gün» dedim, mən Firuzə xanımı həmişə bu günün şairi hesab etmişəm. Müasir düşüncəyə malik və müasir həqiqətlərdən söz açan şair. Ancaq bu günün həqiqətlərindən söz açan hər şairi müasir adlandırmaq olmaz. Müasirlik həm də fikrin, hissin, duyğunun müasir şeir mədəniyyəti nəhrində qaynayıb-qovuşması deməkdir. Bax, bu şeirdə olduğu kimi:

Hamımızın əzabı var, dərdi var,
Hamımızı cırmaqlayır dərdivar.
Gözləyirik, arada bir pərdə var,
Kim dartacaq, kim salacaq, bilmirik.

Çiyinlərdən baş ucalar, bəs hanı?
Ağıllılar, başıucalar bəs hanı?
Haqq yolunda aşiqçalar bəs hanı?
Bu zurnanı kim çalacaq, bilmirik.

Yaramıza duz tökənlər, hardasız?
Barmaq ilə göz tökənlər, hardasız?
«Biznesmenlər», «zadəganlar», hardasız?
Bu millətə kim qalacaq, bilmirik.

Mən əlbəttə, bu yazıda Firuzə xanımın şeir dilinin gözəlliyindən də söz açə bilərdim. Amma açmıram, çünki onun poeziyasından misal gətirdiyim nümunələr yetərinə bu şairin poetik dilinin özəlliklərini nümayiş etdirə bilər.

Firuzə xanım əsl ədəbiyyat adamıdır və mən bunu sözgəlişi demirəm. Əsl ədəbiyyat adamı olmaq o deməkdir ki, ədəbiyyatla, Sözlə nəfəs alasan. Şeir yazmaq istedadın bir parlaq yönümdürsə, söz demək, sənət haqqında fikir yürütmək özü də ayrı bir istedadır. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, tale mənə bu xoşbəxtliyi nəşib edib ki, mən Firuzə xanımın elmi, tənqidi, publisistik yazılarının cəm olduğu «Seçilmiş əsərləri»nin III cildinə ön söz yazmışam. Bu ön sözdə Firuzə xanımın bir dilçi alim və tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi özünəməxsusluğunu qeyd etmişəm. Ona görə də həmin mövzuya qayıtmıram. Məqsədim Firuzə xanımın Poeziya və Söz haqqında fikirlərinə münasibətimi bildirməkdi. İş elə gətirib ki, düz on altı il bundan əvvəl mən «Azərbaycan» jurnalında – «Poeziya: dünənimiz və bugününüz» mövzusunun müzakirəsi üçün Firuzə xanımdan müsahibə götürmüşəm. Əvvəlcə başqa bir müsahibədən misal gətirim: «Amma bir Allah

bilir ki, mən poeziyamda da həyatda olduğum qədər səmimiyəm. Bu mənada şair Firuzə qadın Firuzənin dostu, sirdaşı, qardaşıdır. Qadın Firuzə bir qədər qapalıdır, adamlardan qaçandır, sirr verməyəndir. Amma şair Firuzə ilə qoşalaşanda heç nəyi ondan əsirgəmir.

...Həmişə bu fikirdə olmuşam ki, şair, söz adamı bağlı olduğu sənətin zənginləşməsinə, kamilləşməsinə, poetik səviyyə etibarilə daha yüksək zirvədə durmasına xidmət etməlidir. Yalnız belə şəxsiyyətlərin sənətdə yeri görünür və yalnız belə şəxsiyyətlər tarixin yaddaşına həkk olunub».

İndi isə öz müsahibəmdən bir parça: Firuzə xanım deyir: «Poeziya – şairin öz duyğuları ilə gizli görüşüdür. Əgər şair günün maddi ehtiyacları içərisində itib-batıbsa?

Poeziya - içimizdəki sakitliyin üsyanıdır. Əgər üsyan içərimizdən püskürüb bizi bürüyübsə və içimizdəki sakitlik daim narahatlıq və təlatümlə əvəz olunubsa?!

Poeziya - ruhümüzün fəryadıdır. İnanmıram ki, bu ümumi təlatümdən yayınan şair olsun».

Yalnız Sözə vurğun, Sözün Ağası və Hakimi olan şair bu cür düşünə bilər.

Mən Firuzə xanımın «Ömrün axarı» kitabında toplanan nəsr əsərlərini də oxudum. Deyim ki, bunlar heç də «şairin nəsri» deyil, elə nəsr kimi doğulan yazılardır. Firuzə xanımı nəsr yazmağa vadar edən nə idi, deyə bilmərəm. Görünür, şeirdə ifadə edə bilmədiklərini nəsrə deyə bilmək üçün yazıb bunları. Mənə heç də qərribə gəlmir ki, illər boyu şeir yazırsan, sonra nəsrə keçirsən (uğurlu ya uğursuz nəticə...), əsas odur ki, əgər şairsənsə, özü də yaxşı şairsənsə, nasirliyinin sənə nə ziyanı (Yox, əgər ortabab şairsənsə, nəsrin də elə o səviyyədə olacaq. Bunun bariz nümunələrini Azərbaycan ədəbiyyatında çox izləmişik). Firuzə xanımın nəsri qətiyyənlə ŞAİR FİRUZƏ MƏMMƏDLİNİN imicinə xələl gətirmir. Əksinə, mən deyərdim ki, o, bu yolda axtarışlarını davam etdirsən. «Sular sonası» kimi maraqlı miniatur povestlər yazsın, «Əbil», «Elxan», «Oğurluq», «Məhəbbət» kimi düşündürücü hekayələr qələmə alsın. Çünki nəsrə məxsus özəllikləri onun yazılarında da görərdim. AMMA mənim üçün, bütün Azərbaycan oxucuları üçün ŞAİR FİRUZƏ MƏMMƏDLİ obrazı daha əzizdir, daha doğmadır.

Bir gün heç birimiz olmayacağıq. Nə Firuzə xanım, nə mən, nə bizim dostlarımız, həmkarlarımız (Seyid Əzim Şirvani demişkən: «Dünyaya gəlmək getmək üçündür, bu nə qəmdi?»)... Amma Söz qalacaq. Əlli ildən, bəlkə yüz ildən sonra, bəlkə də min ildən sonra inanıram ki, Firuzə Məmmədlinin bu misralarını oxuyacaqlar:

Mən də o gözəl dünyanın
Gözəl yükünə girmişəm.
Baxıb görmüşəm özümə,
Adam kürkünə girmişəm.

Çıxmışam adam içindən,
Biri olmuşam üçündən.
Qalıb bir fikir köçündən,
Sözə sürgünə girmişəm.

Və lap yüz il sonra da Firuzə xanımın bu sevgi şeirini oxuyacaqlar:

Gəl ömrümə, gözəl sevgi,
Gəl ki, yanıb külün olum.
Gözəlliyin mənə gəlsin,
Gəl, gözəl sevgilin olum.

Dünyaya yürüşüm sevgi,
Ömürlə görüşüm sevgi,
Ayağına düşüm, sevgi,
Ürəklərə yolun olum.

Vaqif Yusifli,

*tənqidçi-adabiyatşünas, f.e.d.,
“Azərbaycan” jurnalının baş redaktor
müavini*

QADIN ÜRƏYİ QƏDƏR KÖVRƏK POEZİYA

Firuzə Məmmədli çağdaş Azərbaycan poeziyasına özünəməxsus poetik ruh, çalar bəxş edən, Məhsəti, Natəvan, Heyran xanım, Ağabəyim ağa şeirindəki böyük qadın ürəyinin yaşantılarını, yalnız qadın şairlərə məxsus həssaslıqla sözə xəlif yanaşmanı yeni tərzdə şeirə gətirən şairdir. Onun ilk şeiri 1963-cü ildə çap olunub. «Ay həkim» adlı bu şeirin sayılı qədəmləri şairin o vaxtdan bu günədək nəşr olunan 23 kitabına, 130 elmi-publisistik məqaləsinə, 5 cildlik «Seçilmiş əsərləri»nə yol açıb. Hər yeni şeiri, hər təzə işıq üzü görən əsəri Firuzə Məmmədlini mötəbər oxucuya bir addım daha yaxınlaşdırıb. Şairin bəzən kövrək, bəzən sərt düşüncələrə köklənən, gah incə hisslər aşıl原因, gah da qəti hökm kimi səslənən dərin məzmunlu poeziyası şeir-şeir boy atıb duyumlu ürəklərə nüfuz edib, estetik zövqləri oxşayıb. Beləcə, şair doğulan, şair taleyi yaşayan Firuzə Məmmədli ömrün bir-birini qovan günlərini, illərin ovqatını, ahəngini misra-misra sözlərə köçürüb. Taleyini ən vəfalı həmdəm bildiyi Sözə bağlayan şair söz dünyasının hər sınağında sınıanıb, çətinində bərkiyib, bu günkü sənətkar əzminə yiyələnib:

Çətininə çiyin verdim,
Asanında sındım sözün.
Yandım, bişdim ocağında
Əhdim sözün, andım sözün.

F.Məmmədli yaşadığı dövrün sosial-ictimai gerçəkliklərini vaxtında görüb-dəyərləndirən şairlərimizdəndir. O, sənətdə ilk, kövrək addımlarını atdığı 60-cı illərin, ilk şeir kitabı «Gümüşü damla» (1972) ilə şair «mən»ini təsdiqlədiyi 70-ci illərin, eləcə də sənətdə ən inamlı illər kimi qarşılayıb yola saldığı milli özünüdərk ərəfəsi və milli müstəqillik dövrünün – 80-90-cı illərin sosial-estetik problemlərini yaradıcılığında böyük məharətlə əks etdirmişdir. Şair poeziyasında xalqımızın ictimai həyatının bütün narahat məqamlarına, ağırlı günlərinə həssas sənətkar münasibəti bildirmişdir. 70-ci illərdə qələmə aldığı, 37-ci il repressiyasının qurbanlarına həsr etdiyi şeirdə F.Məmmədli

Azərbaycanın yaşadığı faciəli tarixi yada salır. O, xalqın ən qüdrətli zəka sahiblərinin aradan götürülməsi, düşünən beyinlərin məhv edilməsi ilə stalinizmin amansız siyasətinin həyata keçirildiyinə, milləti başsız qoymaq, kiçiltmək, milli məniyyətini yox etmək missiyasının yerinə yetirildiyinə işarə edir. Bu şəirdə şair heç bir repressiya qurbanının adını çəkmir, amma gözlərimiz önündə Hüseyn Cavidin, Əhməd Cavadın, Mikayıl Müşfiqin... və yüzlərlə böyük fədakar milli şəxsiyyətlərin əzəmətli siması canlanır:

Bir xatakar əllə
qara daş olub
tulazlandılar
yeddi deryadan
o yana.
Sağlıqlarında
döndülər
qorxulu nağıla,
qorxulu dastana...
Bir xalqın başının
ucalığydı onlar –
Xalqın ucalığını
üzdülər bədənindən.
Bir xalqın cavanlığı,
qocalığydı onlar –
sürdülər vətənindən.

«Şəhid məzarları» şeiri isə Azərbaycanın yaxın keçmişinin ovqatını mükəmməl şəkildə nümayiş etdirir. 90-cı illərdə xalqın milli mücadiləsi, emosiyası, erməni işğalçılarına qarşı müharibənin acı nəticələri bu şeirdə dolğun inikasını tapmışdır. «Şəhid məzarları qəbristan deyil» - deyən şair buranı «fəryadın saçını yolduğu», «qanın çiçəklərə dolduğu» məkan kimi təsvir edir. Şairə görə bura elə məkandır ki, «Oğullar – başdaşı, qızlar – başdaşı», «Ağrılar içində sizlər baş daşı», «Şəhid məzarları... Güllər təzə-tər, Yaralar hələ də qan verir burda. Hələ də üzünü cırır dərd, kədər, Hələ də çiçəklər can verir burda»...»

Çağdaş milli poeziyanın yaradıcıları Cənub mövzusunda yüzlərlə şeirlər, onlarla poemalar həsr etmişlər. Ümumiyyətlə, 60-70-ci illər, eləcə də 80-ci illər ədəbiyyatında

Cənub həsrəti aparıcı mövzulardan biri olmuş, bu həsrət «o tay-bu taylı vətən», «fəraq salan Araz», «Xudaferin körpüsü», «Heydərbaba», «Təbriz dərdi», «Savalan» və s. obrazlarda mükəmməl bədii ifadəsini tapmışdır. Həmin illərdə Firuzə Məmmədli də səsinə müasirlərinin səsinə qatır, «Əsrin o tayı, bu tayı», «Səslə məni», «Sahillərin həsrəti» şeirləri ilə B.Azəroğlu, H.Bülluri, M.Gülgün, S.Tahir kimi qələmdaşlarının Cənub harayına qoşulur:

Bu qədər hicrana ürəkmi dözər?!
Bacı qardaşıyla görüşməz məgər?!
Təbrizi Bakıya qoşub bir səhər
Danışiq xəttində, tel, səslə məni.

«Səslə məni»

Sərhədlər – yolumun sönmüş çırağı, –
Ömür sərhədlərdə dolaşib qalıb.
Əsrin o tayına bir Araz yağıb –
Əsrin bu tayında təlaş qalıb.

«Əsrin o tayı, bu tayı»

Cana doyub sahillərin həsrəti,
Üzə durub bu ayrılıq haçandı.
Ümidləri yumruğunda gizlədib,
Bu diş bizə gülə-gülə qıcandı.

«Sahillərin həsrəti»

F. Məmmədlinin özünəməxsus lirik-fəlsəfi üslubu var. Bu üslub milli poeziyada həm ənənəvi məktəbin, həm də eksperimental-modern məktəbin ən yaxşı keyfiyyətlərini özündə birləşdirir. Bu cəhətdən də F.Məmmədli şeiri bir tərəfdən Molla Pənah Vaqif, Səməd Vurğun şeiriyyətindəki səmimiyyəti, dil sadəliyini, fikir aydınlığını özündə ehtiva edirsə, digər tərəfdən Rəsul Rza poeziyasının özünüdərkə səsləyən modernist ruhunu təcəssüm etdirir. Və bu orijinal üslubun səmimiliyi, fəlsəfiliyi, ahəngdarlığı şairin bütün yaradıcılıq nümunələrinə hopub, onun yaratdığı yeni ruhlu poeziyanın başlıca uğurunu təmin edir.

F.Məmmədlinin sənətkar «mən»i onun poeziyasında son dərəcə fəal, dürüst ifadə olunur. Bu poeziyada şair «mən»i ilə lirik qəhrəmanın ideya-estetik mövqeyi arasında məsafə yoxdur, onların əlaqəsi bütövdür, qırılmazdır. Şairin lirik qəhrəmanının düşüncələr aləminə daxil olduqda bu poeziyanın rəngarəng mövzular «karvanı»na bir aparıcı mövzunun – humanizmin «sarbanlıq» etdiyini görürük. F.Məmmədlinin insanın psixoloji aləmi, fəlsəfi təfəkkürü, sevgisi, sevinci, kədəri, həyat, ölüm, dostluq, sədaqət, milli mənlilik, dini etiqad və s. haqqında duyğuları əks etdirən lirikasında bütün mövzular humanizmdən qaynaqlanır, mənbəyini həssaslıq, paklıq, mənəvi saflıq, xeyirsevərlik kimi ülvəi hisslərdən götürür. Həmin humanizmdən, ülvəi hisslərdən doğan şair qayğıkeşliyi bu kimi poetik deyimlərdə sərgilənir: «Sən ki, cəlvələnen bir kəpənəksən, Qonma çiçəklərə, toz dəyər sənə», «Bu yolu özündən qabağa salma, səndən əvvəl gələn tapdaya bilər, Tapdaya-tapdaya toplaya bilər bu yolun dərdini, ağrılarını», «Dünyanın başı üstündə atom bombası, O bombanın altında keçəsi yolu var bu uşağın»...

Müdrəklərin belə bir məşhur məntiqi qənaəti var: «Əsil insan ailəsini özündən artıq sevən, yaxşı insan vətəninə ailəsindən artıq sevən, ən yaxşı insan bəşəriyyəti vətəninə artıq sevir.» F.Məmmədli poeziyasına diqqətlə nəzər saldıqda şairin ailəsini özündən, vətəninə ailəsindən, bəşəriyyəti vətəninə çox sevdini müşahidə edirik. Şairin vətən sevgisi ilkin mənbəyini doğulduğu yurddan, el-obadan alır, «Xaçmaz», «Yurd yeri», «Kəndimiz», «Qızbənovşə», «Pirbəhyə dağı» kimi onlarla şeirlərində boy atıb böyüyür:

Sən adında mənə bax, «can əxi»...
«Əxi»lərin yadigarı Şamaxı,
Bəlkə sənə bir parçandı Canaxır...
Bəlkə qopub nağıllardan kəndimiz.

«Kəndimiz»

Demirəm ki, odun daha isitidir,
Demirəm ki, suyun daha dadlıdır.
Məni soyuq torpağın da isidir,
Mənə acı küləyin də bal dadır.

«Ata yurdum»

Bu yurd sevgisi şairin poetik istedadı ilə birgə böyüyərək daha böyük sevgiyə – bütöv Azərbaycan sevgisinə qovuşur: «Bağrında tükenməz atəş qaynağı, adında «can» kimi şirin sözü var». Sonra bu sevgi daha böyük vətən anlamına – türkçülüyə, Turançılığa üz tutub səslənir: «Dünya daşım, ocaq daşım, yurd daşım, Doğu, Batı türk elimə vətənmiş», «Elə «cənnət» dediyimiz o diyar Türkiyəmiş, bilməmişik, ilahi».

«Xatın», «Özbəkistan torpağı», «Bu gün Daşkənd», «Heykəl anası», «Əfqanıstan», «Ümidlər, inamlar», «Çili ilin dörd fəslində», «Fudzi», «Mirvari yetirən qız» şeirlərində isə F.Məmmədlinin sevgisi bütün bəşəriyyətə ünvanlanıb. Həmin şeirlərdə o, dünya üçün narahatlıq hissi keçirir, itkin Çili vətənpərvərlərinin, əfqan millətinin, Xirosima-Naqasaki sakinlərinin taleyini düşünür. Bəşəriyyətin bütün bədbəxtliklərinin ən böyük səbəbi olan odlu və soyuq müharibələrə nifrət yağdırır:

**Göy üzünün ulduzları heyrətdə,
Söz dodaqda, əl çənədə –
qışlayıb.
İnsandımı –
bu adda, bu qeyrətdə,
Barmağını öz məhvinə tuşlayıb.**

Leonardo da Vinçi rəssamlığı tamaşa etməklə anlaşılan poeziyaya, poeziyanı isə dinləməklə anlaşılan rəssamlığa bənzədirdi. F.Məmmədlinin poeziyası da insan duyğusunun süzgəcindən keçmiş təbiət qədər dolğun, incəsənət kimi unudulmaz təəssürat yaradır. Bu cəhət şairin təbiət lirikasında xüsusilə özünü aydın şəkildə biruzə verir. Anadilli poeziyamızda elə bir şair tapmaq mümkün deyil ki, təbiətə bir neçə şeir həsr etməsin. Yaradıcılığının mühüm bir qismini peyzaj lirikası təşkil edən, «təbiət şairi» kimi tanınan şairlərimiz də olmuşdur. Firuzə Məmmədli təbiəti təkcə gözəl, faydalı olduğu üçün vəsf etmir, həm də insanın ən saf duyğularına görə təbiətə borclu olduğu üçün, onun xislətindəki təbiiliyin, saflığın təbiətdən gəldiyinə görə ona yüksək poetik dəyər verir. «Təbiətin qulağından sırğatək qızıl payız sallanır», «İlk bahar... Həvəsim kəndə üz tutub, gedib çiçəkləri qarşılamağa», «Ömrünə od düşsün, ay sazaq, sən, Bahar fəslidir», «Ətirindən kim məst olar, bilmərəm, bu güllərin gül sevinci mənimdir», «Gilas budağından sallanıb elə şəh də nənnilənir belədən-belə», «Nə gözəldir çiçəklərin mürgüsü, sarmaşığın çəpərlərdə hörgüsü», «Yaşayıb dünyanın baharı boyu, bir yarpız ətrinə köçəcəyəm mən» kimi misralar şairin təbiətə sonsuz vurğunluğunun, sevgisinin izharıdır.

Aşıq ədəbiyyatı nümunələrindən çağdaş müasir poeziyaya qədər anadilli şeirimizin çoxəsrlik inkişaf yolunda daim «təzə-tər qalan», köhnəlib unudulmayan obrazlardan biri də Bənövşədir. Bu obrazın ən mükəmməl yaradıcısı Aşıq Qurbaniyə qədər və Aşıq Qurbanidən üzü bəri neçə-neçə sənətkar bənövşəni sevə-sevə vəsf edib. F.Məmmədlinin «Bənövşə»si də (sələflərində olduğu kimi!) «kövrək vücudunda» şairin çəkilməz ovqat yükünü daşıyır:

Boynu bükükmüydü binadan-başdan?
Ayrı düşmüşdümü yardan, yoldaşdan?
Bəlkə də qaçıbmış bir qəlbidaşdan,
Düşüb qar üstündə qara bənövşə.

...Mən də sənə kimi qəlbidağlıyam,
Nisgil soraqlıyam, qəm soraqlıyam.
Bir sınıq taleyə elə bağlıyam,
Çəkib varlığımı dara, bənövşə.

Bir neçə il öncə «Haqqın işığına tapınan misralar» adlı məqalədə Firuzə Məmmədlinin adını dünyanın görkəmli qadın yazıçıları ilə bir sırada çəkmişdim. Məqsədim məhz «kişi nəhənglər kimi yazdığına» görə yox, dünyanı, həyatı daha incə, daha həssas qadın ürəyi, qadın hissiyyatı ilə duyub şeirə gətirdiyinə görə Firuzə Məmmədli yaradıcılığının üstünlüyünü nəzərə çatdırmaq idi. Bir vaxtlar bütün dünya ədəbi ictimaiyyətində maraqla qarşılanan, bütün xalqları cəlb edən əsərləriylə heyrət doğuran qadın yazıçılar Şarlotta Brontenin, Etel Lilian Voyniçin, Harriet Biçer Stounun, Suat Dərvişin sənətkar üstünlüyü kimi...

Tərane RƏHİMLİ,

*filologiya elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru, şairə*

HECA HAKİMİYYƏTİ BAŞÇISI

Gözlərinin işığını «söndürüb» yaşayan Cənubi Amerika yazıçı-filosofu yazırdı: «Yarpağı meşədə gizlətmək lazımdı». Kor onsuz da yarpağı heç yerdə tapa bilməzdi, söhbət hər şeyi öz yerinə qoymaqdan gedir. Hər halda, mən belə təxmin eləyirəm (fikrim anlaşıldımı?!)

Firuzə Məmmədlinin şeirlərini bağçaya qoymaq lazımdı. Lap elə uşaq bağçasına!- qoy uşaqlarla oynasın! Amma mən gül bağçasına aparardım, əgər söhbət hər şeyi öz yerinə qoymaqdan gedirsə...

Yazıçılar Birliyinin pilləkənlərini enəndə rastlaşdıq, nədənsə - onu tez-tez görsəm də! - heca şeirinə oxşadı bu dəfə; daha doğrusu, heca hakimiyyəti başçısına, mənə elə gəldi ki, Firuzə xanım yeriyəndə addımlarını sayır:

6+5 (onbirlik)

4+4 (səkkizlik)

Həm də qafiyələndirir:

a

b

c

d

Təbii ki, bunu Firuzə xanıma demədim.

- Elə fikirlər var ki, üzə deyilmir, üzdən oxunur. - Bu isə, Qərbi Avropada yaşamış, ömründə bir hekayə -povest - roman yazmamış filosofun qənaətidi, yenə mənim sözüm deyil. Sitata adladıqsa, Azərbaycandan da bir nümunə gətirək. «Heç bir

şair bu dünyada TƏK deyil, çünki mühit var, cəmiyyət var. Amma hər bir şair tənhadı. Mən heç bir zaman Firuzə Məmmədlini tək görməmişəm, amma şeirlərində onun tənhalığını hiss eləmişəm. Əslində, onun poeziyasını tənhalıq poeziyası adlandırmaq olar».

Yox, ən azı, bu fikri yalana çıxarmaq üçün onun şeirlərini mütləq gül bağçasına qoymaq gərəkdir. İndi qoy bu boyda bağçada ona tənha desinlər! İndi qoy bu boyda şeirin içində onun şeirini tapsınlar! Amma mən tapardım:

Bu bağçanın mehi sərin,

şehi durudu.

Əyildim bir gülün dərim -

əlim qurudu.

... Bu bağçanın gülü incə,

dili şirindi.

Dönüb baxdım, gül içində

yerin göründü...

Üzdən sərt görünməyinə baxmayın, Firuzə Məmmədlinin şeirlərində xanım zərifliyi var. Həm də hikkəsi!

Misal çəkirəm:

Sənə nə yazım deyirsən,

Mən yazanlar yazı deyil.

Sən mənə lazım deyilsən,

Mən də sənə!..

O, mənim gəncliyimin şairidi, onun iyirmi il əvvəl «Azərbaycan» jurnalında çap olunmuş şeirlərini kənddəki zoğalın dibində arxası qatda uzanıb oxuduğum yadımdadır, nəm çəkmiş kürəyimin ağrıları kimi doğmadı bu şeirlər mənə. Firuzə Məmmədlinin indiki şeirlərini oturub oxuyuram. Bilmirəm, nə vaxtsa məni ayağa qaldıracaqmı?!

Sənətkar yaradıcılığının səhifələri ...

(F. Məmmədli “Seçilmiş əsərləri”, V cild, Bakı 2009)

Bu yaxınlarda tanınmış şairəmiz Firuzə Məmmədlinin gərgin, çoxşaxəli yaradıcılıq əməyinin bəhrəsi olan “Seçilmiş əsərləri”nin V cildi işıq üzü görmüşdür.

Hələ gənc yaşlarından ədəbiyyat aləminə-şeyrə, poeziyaya gələn, hər misrasında bir insan ömrü gizlənən şairənin “Seçilmiş əsərlərinin” V cildində onun, yaradıcılığı haqqında yazılan məqalələr, povestləri, hekayələri, səfər qeydləri, müsahibə və məqalələrindən nümunələr toplanmışdır. Dörd yüz səhifəlik ömür kitabına şairənin, yalnız nəsr əsərləri daxil edilmişdir.

Firuzə Məmmədli yaradıcılığının ilk illərindən ədəbi tənqidin diqqətini cəlb etmiş və o öz poetik nümunələri ilə oxucularının dərin rəğbətini qazanmışdır. Zaman keçdikcə oxucuları şair Firuzə Məmmədlini nasir, dilçi-ədəbiyyatşünas kimi tanımağa başladı. Bu haqda dəyərli tənqidçimiz Vəqif Yusifli yazır: *“Şair Firuzə Məmmədli, nasir Firuzə Məmmədli və dilçi-ədəbiyyatşünas Firuzə Məmmədliləri birləşdirən bütün cəhətlərin ortaq məxrəci İnsan Firuzə Məmmədlidir. Ancaq mən Firuzə Məmmədli haqqında düşünəndə o insanlığın ən çox təcəssüm olduğu şair Firuzə Məmmədlini yada salıram.”* Əlbəttə, öz yaradıcılıq dünyasında bir neçə sahəni əhatə edən, istər bədii, istər elmi, istərsə də publisistik yaradıcılığında oxucu qəlbinə fəth edən istedadlı xanımın çoxşaxəli yaradıcılıq dünyasından danışmaq bir qədər məsuliyyətlidir. Bununla belə, Firuzə Məmmədlinin “Seçilmiş Əsərləri”nin V cildi bizə imkan verir ki, bu dəfə onun nəsr haqqında bir qədər geniş söhbət açaq.

Firuzə Məmmədlinin nəsr də poetik nümunələri kimi ahəngdar, duyumlu, ürəyə yatandır. Sənət adamı, söz xiridarı üçün poeziya ilə nəsr arasında sərhəd yoxdur. Sadəcə, xalq şairi Fikrət Qocanın təbirincə desək, şeyrə gəlməyən mövzular var. Şairsə bu mövzulara arxa çevirib gedə bilmir. Nəsr və ya nəzmlə yazılmasından asılı olmayaraq, Firuzə Məmmədli qələmindən süzülüb gələn hər misra, hər sətir öz orijinallığı ilə seçilir.

V cildə yer alan *“Ruhun rəsası”* povesti də belə nümunələrdəndir. Mövzu aydındır: Qarabağ, erməni vəhşiliyi, xalqımızın ən ağır problemlərindən biri. Bu mövzuda yüzlərlə poetik nümunə, onlarla nəsr əsəri yazılmışdır. Lakin Firuzə Məmmədlinin orijinal, fərqli deyim, duyum tərzini bu mövzuda da özünü göstərmişdir. *“Ruhun rəsası”* povestində müəllif, türklərin qanına susamış bir erməni ailəsində dünyaya gələn, xalqımıza düşmən ruhunda tərbiyə alan qızın ruhən necə əzab çəkməsini təsvir edir, müharibədə qızın babası tərəfindən başı kəsilən Əhməd adlı bir türk şəhidiinin ruhunun onun cisminə daxil olub son anda intiqam aldığından danışır. Və gec-tez, işğal altında olan torpaqlarımızın azad olunmasının vacibliyini özünəməxsus şəkildə vurğulayır. Struktur baxımından bitkin hekayələr toplumundan ibarət olan bu povest süjet bağlantılarının orijinallığı, təsvir imkanlarının əyaniliyi ilə seçilir.

Vətənə, torpağa bağlılıq, milli təəssübkeşlik hissi müəllifin bu kitabda yer alan digər nəsr nümunələrində- *“ATİLLA,ATİLLA,ATİLLA!”*, *“Müsibət”* hekayələrində daha qabarıq şəkildə əks olunmuşdur. Torpaq, vətən, milli qeyrət hissi Firuzə Məmmədli nəsrinin başlıca motivlərindəndir.

1980-ci ildə qələmə alınmış *“Sular Sonası”* povesti də belə nəsr nümunələrindəndir. Müəllif, əsəri 80-ci illərdə yazmasına baxmayaraq, ilk dəfə 2005-ci ildə çap etdirmişdir.

“Sular Sonası” povestinin süjet xətti iki gəncin - Tərlan və Billurənin faciəvi taleyi üzərində qurulmuşdur. Bununla yanaşı, müəllif ümumi hadisələr fonunda tək-cə gənclərin ağır həyatını deyil, bir çox ictimai-siyasi hadisələrin real təsvirini bədii planda əks etdirmişdir.

Əsərin əsas qəhrəmanı Tərlan əmisi Abdullanın evində böyüyür. Tərlan *“Fəhlə-kəndli”* hökumətində bir qul kimi istismar olunur. Məhz gəncliyində çəkdiyi iztirablar, məhrumiyyətlər, onu cinayətə sövq edir. Atası Abdullanın haram çörəyi ilə böyüyən əmisi qızı Billurəni öldürəndən sonra dəmir barmaqlıqlar arasına düşən Tərlan etdiyi cinayətin iztirablarını yaşayır: *“Yox, o nişanlısını deyil, bir gözəli deyil, bir gənci deyil, illərdən bəri onu əhatə edən qayğı adlı o mərhəməti, ona uzadılan bir parça çörəyi, bir kasa qatığı öldürüb, ömür boyu ayrıca süfrədə qarşısına qoyulan o dilənçi payını, bunu dərk edə-edə yeməyə, gəzməyə, işləməyə, yaşamağa məcbur olduğu o günləri öldürüb, o günlərdə əyilən, əzilən, təhqir olunan mənliyinə endirib o zərbəni. O mərhəmətin, o dilənçi payının, təhqir və həqarətlə dolu o günlərin ölümündən sonra enəcəyi qaranlıq dünyanı görə-görə, duya-duya, sevə-sevə endirib o zərbəni.”*

İnsan harada yaşamasından, milliyətindən, irqindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq, hər zaman zülmə qarşıdır, istismara, köləliyə qarşıdır. *“Sular Sonası”*ndakı Tərlan obrazı, böyük rus yazıçısı Dostayevskinin məşhur *“Cinayət və Cəza”* romanındakı fəlsəfi mükəllimlərlə səsleşir. Aradakı zaman və məkan fərqi baxmayaraq, yaşamaq uğrundakı, xoşbəxt olmaq uğrundakı iztirablar yenə yaşanır. *“Sular sonası”* povestindəki müləhizələr, fəlsəfi düşüncə etiketi, həyatın və siyasi rejimin amansızlıqlarına münasibət Dostayevski səviyyəsinə qalxır.

Əslində, Tərlanın endirdiyi ölüm zərbəsi iyrənc sovet ideologiyasına endirilən zərbə idi. O ideologiyanın ki, yetmiş il xalqımızın gözünə kül üfürdü, Böyük Azərbaycanın ikiye bölünməsinə rəsmiləşdirdi, sonra bir də parçaladı, sonra özünün məhv olduğunu görüb, iyirmi yanvar faciəsini, Xocalı soyqırımını, Qarabağ müharibəsini törətdi. Prokurorun Tərlana qarşı irəli sürdüyü ittihamı diqqət yetirək: *“...Ölkəmizin sosializm cəmiyyəti qurduğu bir dövrdə, dünya proletariyatının bizə, bizim quruluşa, bizim qazandığımız qələbələrə yeganə xilas yolu kimi baxdığı, heyran qaldığı bir dövrdə içərimizdə həşərat ömrü yaşayan, ağacı içindən qurd vuran kimi bizi daxildən dağıtmağa çalışan xalq düşmənləri, onların törəmələri hələ də yaşamaqdadır.”*

Müəllif, prokurorun çürük pafosdan ibarət nitqini əsərə daxil etməklə bir daha təsdiqləyir ki, Tərlanın qatilə çevrilməsi, məhz utopiyaadan ibarət sərsəm ideologiyanın nəticəsidir.

Müəllif, əsər boyu daha dərin mətləblərə toxunur; Tərlanın texnikumda oxuduğu zaman müəllimlərin mühazirələrində dərk edə bilmədiyi məsələləri qabartmaqla əslində Sovet ideologiyasının hansı məqsədlərə xidmət etdiyini açıqlamış olur; *“Tərlan onu da başa düşə bilmirdi ki, Sərhəd müəllim niyə düşüb bu Xəzərin üstünə. Dənizdi də... Lap elə neft çıxarsınlar. Beş-on neft mədəni bir dərya suya neyləyəcək?! Yaxud yeraltı çayların şimala axması Sərhəd müəllimi niyə qıcıqlandırır?!”* *“...Yadına düşdü ki, Sərhəd müəllimi həyəcanlandıran sözlər içərisində Araz, Təbriz, Ərdəbil, Gilan kimi adlar da var. “Araz” deyəndə, Arazdan*

danışanda Sərhəd müəllimin gözlərində əvvəl-əvvəl yaş gilələnir, sonra bu yaş mirvari dənəsi kimi qopub üzəşəyi yuvarlanırdı.”

Uzaq səksəninci illərdə bu qədər dərin və ictimai-siyasi mətləblərə toxunmaq, bu haqda nəinki yazmaq, hətta düşünmək belə böyük cəsarət və mərdlik tələb edirdi. Nasir Firuzə Məmmədlinin KQB rejiminin tüğyan etdiyi bir zamanda bu məsələləri bədii fakturaya çevirməsi əsil vətəndaşlıq mövqeyi idi.

Povestin digər qəhrəmanlarından biri Billurədir. Billurə gözəldir, lakin onun gözəlliyi zahiridir. O, atası Abdullanın sadə insanlardan oğurladığı haram tikə ilə böyümüşdür. Tale elə gətirir ki, bir zamanlar Abdullanın törətdiyi insanlıqdan kənar əməllər onun qarşısına çıxır. Atası pul-rüşvət hesabına öz dövrənini sürsə də, Tanrı onun əməllərinin qarşılığını qızı Billurənin faciəvi həyatında verir. Dörd körpə qardaşı ilə tək qalan Billurə ələcsizlikdən çirkəbə yuvarlanır, həm özü, həm də tərbiyə aldığı cəmiyyət Tərmanın əli ilə cəzalandırılır.

Firuzə Məmmədli “Sular Sonası” povestində Azərbaycan nəsrində təsadüf olunmayan bədii yeniliyə imza atmışdır. Nasir, əsərin sonunda povestdə cərəyan edən hadisələrin əsas personajlarının sonrakı taleyinə aydınlıq gətirmiş, onların əsərə olan münasibətlərini işıqlandırmışdır. Əsərdən də göründüyü kimi, bu həyat güzgüsündə onlardan kimisi özünü haqlı sayır, kimisi isə reallıqların təsviri ilə razılaşır.

Sovet İmperiyasına, onun ideoloji məfkurəsinə qarşı barışmaz mövqe V cildə yer alan “Elxan” hekayəsində də öz əksini tapır. 1987-ci ildə qələmə alınmış bu hekayədə İmperiyanın antitürk, antiəzərbaycan siyasəti ifşa edilir. Əsərdəki hadisələr ucqar rayonların birində cərəyan edir. Rayon Partiya Komitəsinin Birinci katibi Dəsturov və maarif müdri Səfərov Sovet hakimiyyətinin onlara verdiyi sərhədsiz səlahiyyətlərdən bəhrələnərək zəngin bir kommunistə çevrilmişlər. Dəsturovun bitməz-tükənməz səlahiyyətləri, saya-hesaba gəlməz var-dövləti vardır. Amma bu imkanların müqabilində onun yeganə oğlu Elxan əqli cəhətdən xəstədir. Bununla belə, Dəsturov oğlu Elxan üçün Səfərovun qızına elçi düşür; *“O, əlbəttə, istərdi ki, qonşu rayonların katiblərindən birinin qızı olsun. Amma onu da bilirdi ki, oğlu əqli cəhətdən qüsurludur və bu fikir baş tutmaya da bilər. Yaxşısı budur, öz təbəələri içərisindən seçsin qudanı və seçdi də.”* Hekayədəki əsas fikrin bədii ifadəsi də məhz bu hadisədən sonra başlayır. Səfərovun ali təhsilli qızı Elxanla kəbinlərinin məsciddə deyil, kilsədə- “Aya Sofiya” kilsəsində kəsilməsini tələb edir. Lakin nə Dəsturov, nə Səfərov, nə də rayonun adlı-sanlı müəllimləri “Aya Sofiya” kilsəsinin harada yerləşdiyini bilmir. Bəli, bu reallıq idi. İslami dəyərlərə bağlı olan Azərbaycan xalqı, yetmiş il İmperiya pəncəsi altında inləyərək, zorla milli-mənəvi dəyərlərindən, dinindən, dilindən, mənəviyyatından, fikir və məfkurə azadlıqlarından uzaqlaşdırılırdı. İş o yerə gəlib çatmışdı ki, yetişməkdə olan yeni nəsil üçün İslam dininin heç bir əhəmiyyəti qalmamışdı. Uzun illər aparılan məqsədli siyasət, ali məktəb auditoriyalarında oxunan dini ateizim mühazirələri öz “bəhrəsini” verməkdə idi. Bu mənfur siyasəti ürək ağrısı ilə müşahidə edən dəyərli nasirimiz Firuzə Məmmədli “Elxan” hekayəsində İslam dininə qarşı çıxanların bədii obrazını kifayət qədər tünd boyalarla vermişdir.

Hekayədə, ədəbiyyat və tarix müəllimlərinin, “Aya Sofiya” kilsəsinin yeri haqqında söylədiklərinə diqqət yetirək; *“... Qulu bir ədəbiyyatçı kimi şair və yazıçıların şəxsi həyatı və arvadları barədə çox yazılar oxumuş və çox dedi-qodular dinləmişdi. “Aya Sofiya” haqqında Qulunun düşüncələrində dərhal belə bir əməliyyat getdi: Sofiya Lev Tolstoyun arvadıdır. Lev*

Tolstoy Yasnaya Polyaniyada yaşayıb. Çox mümkündür ki, arvadının adına kilsə də tikdirsin. Onda bəs Aya nə deməkdir? "

Ədəbiyyat müəlliminin cavabı sübut edir ki, Sovet hakimiyyəti üçün Azərbaycan ədəbiyyatı, Nizami, Füzuli, Xətai, Cavid deyil, Lev Tolstoy və onun xanımının şəxsi həyatı önəmlidir.

Tarix müəllimi Qədirin də kilsənin yeri haqqında biliyi Qulu müəllim səviyyəsindən uzağa getmir; *" Qədir məllim çox fikirləşmədi, kilsənin adını eşidən kimi inamla dedi ki, bəli, tarixdə belə bir kilsə var imiş. Özü də bax, bu gün bizim yaşadığımız şəhərin yerində olub. Makedoniyalı İsgəndər dağıtdı onu, yerlə yeksan elədi."*

Təbii ki, burada müəllifin məqsədi müəllimlərin savadsızlığını təsvir etmək deyildir. Nasir, çox incə bir ştrixlə anlatmaq istəyir ki, bu müəllimlər Sovet ideologiyasının yetirmələridir. İmperianın başlıca siyasəti isə türkcülüüyü, türk birliyini, mədəniyyətini, tarixini, dilini unutdurmağa hesablanmışdı. Buna görə də ədəbiyyat müəllimi Lev Tolstoyun arvadını tanıdığı halda "Aya Sofiya" kilsəsinin harada yerləşdiyini bilmir, manqurtlaşmış tarx müəllimi isə nəinki Türk xalqları tarixindən, hətta, Azərbaycan tarixindən bixəbərdir. Müəllif, bu obrazların simasında tarixi unutmazlığımızı ürək ağrısı ilə təsvir edir, oxucuları keçmişimizi unutmamağa çağırır.

Firuzə Məmmədli " Elxan " hekayəsində siyasi motivlərlə yanaşı cəmiyyətdə gedən bir çox mənəvi aşınmalara da toxunmuşdur. Müəllif, milyonlara sahiblənmiş Dəsturov və onun gəlini Azadənin, bəzən adi görünən, əslində hər kəsə nəsib olmayan, var-dövlətlə əldə edilməyən ailə xoşbəxtliyinə qovuşa bilmədiyini göstərir. Müəllif, haqlı olaraq belə qərara gəlir ki, haram yolla əldə edilmiş var-dövlət hələ xoşbəxtlik demək deyildir. Bu amil yaşadığımız cəmiyyət üçün də önəmlidir.

"Elxan" hekayəsi özündə bədii cəhətdən siyasi-ideoloji məsələləri birləşdirməklə yanaşı, obrazların dili ilə cəmiyyəti saflaşdırmağa çağıran kamil bir əsərdir.

" Seçilmiş əsərlər " in V cildinə daxil olan nəsr nümunələrindən biri də " Köhnə məscid həyəti " povestidir. Əsərin olduqca maraqlı süjet xətti vardır. Povestin ilk bölümlərində köhnə məscid həyəti təsvir olunur. Bu məscidin həyatında bir erməni ailəsinə məxsus qaraj vardır. Məhz bu anormallıq hadisələrin sonrakı inkişafında baş verən anamaliyaların səbəbkarı, enerji mənbəyi olur. Əsərdə cərəyan edən hadisələr - pişiyin quyruğunun uzanması, insan ruhunun tərəf-müqabillərinə köçürülməsi də bu səbəblə bağlıdır.

" Hə, axı "küçə" dedim. Küçə nə küçə! 90-cı ildə qanlı Yanvar gecəsi tanklar necə xışlamışdısa, eləcə də qalır. " Müəllif, Sovet İmperiyasının Azərbaycan türklərinə yaşatmış faciələri göstərməklə yanaşı, rejimin vurduğu yaraların bu gün də sağalmadığını qeyd edir.

Fikrimizcə, yaşadığımız tarixi gerçəkliklərin bu qədər aydın və sərt şəkildə bədii nəsrə gətirilməsi, müəllifin yaradıcılıq uğuru ilə bərabər, Azərbaycan nəsrinin ideya-məzmun zənginliyi ilə bağlıdır.

Bütün yaradıcılığı boyu cəmiyyəti narahat edən mövzulara toxunan, zamanın nəbzini tutan, yaratdığı obrazlarda global problemləri işıqlandıran Firuzə Məmmədli V cildində körpə balalarımızı da unutmamışdır.

Böyüklər hər zaman onları qayğılandıran, narahat edən problemlərlə qarşılaşdığından bəzən, balaca nəslin nümayəndələrini unudurlar. Bəzən bizim onlarla maraqlanmağa, arzu və istəklərini, kiçik, lakin zəruri ehtiyaclarını öyrənməyə vaxtımız və həvəsimiz olmur. Düşünürük ki, körpələrimizin yeməyi, paltar, yatmağa yeri varsa, deməli, hər şey yolundadır. Bu zaman biz, ən

vacib məsələni-körpələrə göstərməli olduğumuz qayğıyı unuduruq. Unuduruq ki, kiçik yaşlı balalarımızın maddi təminatla yanaşı diqqətə, qayğıya, kiçik nəvazişə ehtiyacları vardır. Bu ehtiyacı duyan müəllif, kitabda uşaqlara həsr etdiyi nəsr nümunələrinə belə bir başlıq vermişdir; “Böyüklərə uşaqlar haqqında”. Müəllif “Pərvanə” hekayəsində altı kiçik hekayətlə bizi balaca Pərvanənin uşaqlıq dünyasına aparır. Biz Pərvanənin məsum, pak uşaqlıq dünyasında, geridə qalmış uşaqlığımızı görürük. O uşaqlığımızı ki, o illəri xatırlayanda üzümüzə qeyri-ixtiyari təbəssüm qonur, zamanın gərdisindən, həyatın çətin, dolanbac yollarından geri qayıdıb, balaca Pərvanə, dəcəl Zaur olmaq istəyirik. V cildə yer alan “MIRRR-MİY”, “Ad günü” kimi hekayələri oxuduqca əslində əhəmiyyət vermədiyimiz, bəzən kiçik bir təbəssümümüzü əsirgədiyimiz uşaqların necə böyük dünyalarla yaşadığının şahidi olursan. O uşaqların ki, onlar bizim bu günümüz, sabahımız, gələcəyimizdir. Bunu həssas yaradıcılıq duyumu ilə hiss edən Firuzə Məmmədli böyükləri, balaca balalarımıza daha diqqətlə yanaşmağa çağırır.

“Seçilmiş əsərləri”in V cildinin bir bölməsi də “Ömrün axarı, arzularımın baharı” adlanır. Bu bölmədə müəllifin 1992-ci ildə Türkiyə Cumhuriyyətində keçirilən “Şeir şöləni”nə gedərkən yazmış olduğu səfər qeydləri toplanmışdır. Bu qeydləri oxuyarkən müəllifin uzun illər həsrətində olduğumuz Türk dünyası, Türkiyə Cumhuriyyəti ilə baş tutacaq görüşün həyəcanını, səfərə özü ilə bərabər apardığı Qarabağ yükünü, ağırlarını duymamaq mümkün deyil. Müəllifin səfər qeydlərini oxuduqca bir daha şahidi olursan ki, harada olmasından asılı olmayaraq, millətini, xalqını ürəkdən sevən F.Məmmədlinin fikri-zikri, yalnız və yalnız doğma Azərbaycandır.

“Müsahibələrdən seçmələr” bölməsində isə müəllif, ötən illər ərzində KİV-ə verdiyi müsahibələrini dərc etdirmişdir. Burada oxucular onun yaradıcılıq düşüncələri, sənət-poeziya mükəllimələri ilə tanış ola bilərlər.

“Seçilmiş əsərləri”in V cildinin son bölməsində müəllifin elmi- publisistik məqalələri yer almışdır. Belə məqalələrdən biri orta əsrlərin və Azərbaycanın ilk və ən görkəmli qadın şairi olan Məhsəti Gəncəvinin yaradıcılığına həsr olunmuşdur. Müəllif bu məqalədə, uzun zaman Məhsəti Gəncəvi şəxsiyyəti haqqında yayılan yersiz dedi-qoduların puçluğunu sübuta yetirir. O yazır: *“Məhsəti Gəncəvi nədən yazırsa- yazsın, hansı sənət sahibinə üz tutursa- tutsun, vəsf etdiyi obyektin bitkin obrazını yaratmış, həmin sənətə məxsus etnoqrafik elementlər şairənin bədii təsvir vasitələrinə çevrilmişdir. Məhsəti Gəncəvi rübailərinin bir çoxunda müxtəlif peşə sahiblərinə ünvanlanan məlumatlar daha çox bədii kəşflərin, estetik informasiyanın çıxış nöqtəsi, məkan, istinad mərkəzi məqsədi daşıyır. Aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək:*

*Əlindəki sap tək yolum düşə kaş,
Şəkər dodağına gündə yüz kərə.*

Tikişlə məşğul olanlara yaxşı məlumdur ki, tikmənin müəyyən tamlığında sapı qırmaq, kəsmək və ya üzmək lazım gəlir. Hər dəqiqə kəsici alətə əl atmaqla vaxt itirməmək üçün tikiş tikən şəxs çox vaxt sapı dişlərilə üzməli olur. Məhsəti Gəncəvi dövrünün məişət tərzində bu hal təbii ki, daha kütləvi şəkildə idi. Şairə sapın üzülməsi üçün dodaqlara yaxınlaşdırılması anını poetik tapıntı kimi şeirə gətirmiş, yarın əlindəki sapa bənzətməklə lirik “mən”in onun dodaqlarına toxunmaq arzusunu ifadə etmişdir.

Bu poetik məqamı vermək üçün isə istinad nöqtəsi olaraq tikiş tikən, yəni dərzi obrazı meydana gəlməli idi. Odur ki, rübainin

*Bənzər, dərzi oğlan, üzün qəmərə
Sənə yüz Məhsəti dönər çəkərə.*

beyti ilə başlanması təsadüfi deyil və bu beytin məzmun planını Məshətinin “dərzi oğlana” vurulması ilə bağlamaq da, zənnimizcə, əsassızdır. Müəllif, həm şair duyumu, həm də bir alim kimi Məhsəti Gəncəvinin yaradıcılığını araşdıraraq, şairənin şəxsi həyatı haqqında yayılan əsassız dedi-qoduları puça çıxarır. O, bu tədqiqatı ilə sübut edə bilmişdir ki, şair şeir yazacaqsansa, onun tərəf-müqabili, şeirinin obyekt müxtəlif peşə sahibləri, kişilər, qadınlar ola bilər. Bu heç də o demək deyil ki, şairlə şeirlərindəki obrazlar arasında cismani bağlılıq var.

Əsərdə yer alan tədqiqatlardan biri də “Y.V. Çəmənəminli-daim gündəmdə olan yazıçı” adlanır.

Firuzə Məmmədli Y.V. Çəmənəminli yaradıcılığını hərtərəfli, geniş tədqiq edən alimlərimizdənədir. Lakin qeyd olunan əsər konkret bir məsələyə- “ Əli və Nino ” romanının müəllifinin dəqiqləşdirilməsinə həsr olunmuşdur.

Məlumdur ki, bir qrup tədqiqatçı “ Əli və Nino ” romanının müəllifi kimi Lev Nüssibaumu (Əsəd bəy) göstərirlər. Halbuki, tarixi faktlar əsərin müəllifinin Lev Nüssibaum deyil, Y.V. Çəmənəminlinin olduğunu göstərir.

Bu məsələyə münasibətdə Firuzə Məmmədlinin mövqeyi kəskindir; “ *İşə bax ki, bu əsərin müəllifi bütün parametrlər üzrə (dil üslub, bədii düşüncə tərz) Yusif Vəzirə uyğun gəlirdi halda, bu, “təminədi görünür”.* Sən demə istənilən şəxs “*çarkəzi libas*” geyib *şəkil çəkdirərsə, azərbaycanlılara məxsus istənilən əsərin müəllifi olmaq hüququ qazana bilər.*” Həyat və yaradıcılığının böyük bir hissəsini Y.V. Çəmənəminli irsinin araşdırılmasına həsr etmiş Firuzə Məmmədli haqlı olaraq bu tarixi ədalətsizliklə barışa bilmir və “ Əli və Nino ” romanını Əsəd bəyin ünvanına çıxanlara aşağıdakı sualları ünvanlayır;

1. *Nə üçün milliyyətə yəhudi olan, əsərin müəllifi kimi təqdim olunan Nüssibaum qəhrəmanlarını qohum-əqrəbasının yaşadığı və gözəllikdə heç də Qarabağdan geri durmayan Qubaya deyil, Qarabağa aparmaq istəyir?*
2. *Müəllif Şirvanşirlərin ikinci mərtəbədəki böyük otağının Nüssibauma daha doğma olan Qubanın xalı-gəbəsi ilə deyil, məhz Qarabağ xalısı ilə döşəndiyini deyərkən nə məqsəd güdürmüş?*

“ Əli və Nino ” romanının Əsəd bəyə məxsus olduğunu israr edən “tədqiqatçılara” ünvanlanan bu sualların hər biri danılmaz faktlardır, lakin müəllif, Yusif Vəzir Çəmənəminlinin “İki od arasında” romanı ilə “ Əli və Nino ” romanını müqayisə edərək, daha təkzibedilməz sübutlardan istifadə etmişdir; “...“*İki od arasında*” romanında, “ Əli və Nino ” romanının Y.V. Çəmənəminli qələmindən çıxdığına heç bir şübhə yeri qoymayan, hər iki romanda eyni hadisəni təkrar edən bir epizod vardır:

“Xan soruşdu: “haralısan ? Dedim: “Qarabağlı”. “Ora niyə Qarabağ deyirlər?”. Dedim: “ Çünki hər şeyimiz qara bağlıdır, bir kəs ilə haqq-hesabımız olanda qarın üstünə yazırıq ki, möhkəm qalsın”. Xan yenə güldü və dedi: “Sənin bugünkü təqsirini də qara yazdım”. Pilləkənin aşağısına enib dayandım, bir də onu səslədim: “ A xan, başa düşmədim, mənim təqsirimi qara yazdın, yoxsa qarın üstünə yazdın? ” (“İki od arasında”)

“ Ey xan, qüdrətli əcdadlarımız bir gün özlərinə böyük şərəf və ətrafı dəhşətə gətirən ad verəcəkləri bu diyara ilk dəfə ayaq basdıqları zaman, “ Qara bax! Orada qar var” deyə qışqırmışlar. Dağlara yaxınlaşıb, balta dəyməmiş meşələri gördükdə isə “ Qara bağ ” deyə qışqırmışlar. Doğurdan da dağların yamaqları qara bir bağa oxşayırdı. Elə o zamandan da bu diyara “ Qarabağ” deyirlər. Əvvəllər ora Aqvar, sonralar isə “ Sünük ” deyirdilər. Ey xan, indi bil ki, bizim diyar çox qədim və şöhrətli bir diyardır.” (“ Əli və Nino”)

Mətnlər ayrı-ayrı romanlardan götürülsə də, burada eyni bir məsələnin şərhı verilir. “Qarabağ” toponiminin tərkib hissələrindən söz təmlığının şərhədləri bölünüb, omonimik mənaları qarşılaşdırılır: “ Qar(a)-bağ(lı)”, “ Qar(a) bax “ , “ Qar(a)-bağ. “ Sanki romanların birində verdiyi etimoloji şərh yazıçını təmin etməmiş, başqa romanında yenə də bu məsələyə qayıdaraq, bu dəfə onu bir qədər fərqli izah etmişdir.”

“ Əli və Nino” romanının müəllifinin məhz Y.V. Çəmənzəminli olmasını müəyyənləşdirərkən, müəllifə bir tərəfdən sənətkar intuisiyası, kömək edirsə, digər tərəfdən o, məsələyə dilçi-ədəbiyyatşünas mövqeyindən yanaşır. Və bütün mübahisələrə son qoyur.

“Seçilmiş əsərləri”in V cildində yer alan elmi-publisistik məqalələr sırasında müəllifin, müxtəlif illərdə yazdığı “ Anarın “Ağ liman “ əsərində tekstoloji anlamlar “ , “ Anar ; şəxsiyyət və yaradıcılıq ucalığı “ , “ Vəqif Yusifli ömrünə təbrik buketi “ , “ Qapalı semantika “ kimi dəyərli əsərlərini qeyd etmək lazımdır.

“Seçilmiş əsərləri”in V cildi, gərgin zəhmətlə uzun bir yaradıcılıq yolu keçmiş Firuzə Məmmədlinin hələ də davam edən və davam edəcək yaradıcılıq yolunun bir hissəsidir.

Bəhram Cəfəroğlu

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universitetinin elmi işçisi*

BƏDİİ HƏQİQƏTİN POETİKASI

Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələri sırasında poetikasının orijinallığı, bədii təfəkkürünün genişliyi ilə heyranlıq doğuran, məxsusi yaradıcılıq ovqatı ilə diqqət çəkən istedadlı şairələrdən biri Firuzə Məmmədlidir. O, təkrarsız və təravətli obrazları, fərdi ifadə tərz, mənəvi –əxlaqi təsəvvürlərindən qaynaqlanan lirik –epik qənaətləri, həmçinin digər orijinal poetik məziyyətləri ilə çağdaş peziyamızın aparıcı simalarından birinə çevrilmişdir. Onun poetik düşüncələrinin fərdiliyi yaradıcılıq simasını müəyyənləşdirməklə yanaşı, əsərlərinin ideya –bədi, estetik dəyərini artırır. Bu mənada, qətiyyətlə demək olar ki, Firuzə Məmmədlinin poetik nümunələri Azərbaycan poeziyasını yeni ideyalarla, zamanın ruhuna uyğun yüksək qayəli mövzularla, vətəndaşlıq keyfiyyətləri ilə zənginləşdirən poeziyadır. Bu poeziya öz xalqını özünüdəklə, gücünü, qüdrətini duymağa, oyanışa, mənəvi yüksəlişə, vətənə, dövlətçiliyə sədaqətə, yurdun hər qarış torpağı üçün mücadiləyə və vətənin bütövlüyü uğrunda şərəfli döyüşə səsləyir. Onun şeirlərində tarixi haqsızlıqlara, riyakar, ikiüzlü siyasətə, cəmiyyətdəki ədalətsizliklərə qarşı bir barışmazlıq ovqatı yaşanır.

«İntiqamı sərt olacaq o günün» şeirində bu barışmazlıq mövqeyi üsyankar bir ovqatı ehtiva edir.

*Ardacaq günahları haqq özü,
Öz rənginə boyanacaq ağ, qara.
Tükənəcək siyasətin saqqızı,
Boylanacaq kaspilərə, saqlara.*

Şair özünəməxsusluğunun yetkinləşməsi lirik «Mən»in də yetkinləşməsinə, onun fəaliyyət sərhədlərinin lirik və epik müstəvidə daha da genişlənməsinə rəvac verir. Şeirdə tarixi haqsızlıqlara münasibət vətənpərvərlik zəminində daha ehtiraslı boyalarla, obrazlı təfəkkürün məxsusi, özəl cizgiləri ilə təqdim olunur.

*Söküləcək Qarabağın dağları,
Hər qatından alp ərənlər qopacaq.*

*Dəxil düşmüş iskit, qıpçaq, saqların
Nəresindən dağ dələnlər qopacaq.*

Daha sonra lirik «mən»in ruhunda yurdun bütövlük himni səslənir. Tarixin yaddaşı diksinir.

*Silkinəcək Dərbənd, Göyçə, Borçalı,
Üst –başından yabançını çırpacaq.
Ay –ulduzlu bayrağımız ucalıb,
Göylərindən talançını çırpacaq.*

Zamanın təlatümləri, azadlıq mücadiləsinin kəskinliyi şairin yeni ifadə tərzində, obrazların rəngarəngliyində, mövzuya uyğun formanın əlvanlığında, fərdi duyumun poetik detallarında gerçəkləşir. Bu şeirin ruhuna üsyankar, lakin ritorikadan uzaq, səmimi bir pafos hakimdir. Şairin poetik qüdrəti ictimai həyatın bütün sahələrinə nüfuz edərək, bədii ümumiləşdirmədə, poetik obyektin dəyərləndirilməsində, obrazlarla təsvirində canlı müşahidələrə, predmetə yaradıcı müdaxiləyə əsaslanır. Onun poeziyasında naturalist təsvirə rast gəlmək mümkün deyil.

Firuzə Məmmədlinin üslubu özünəməxsusluğu və yaradıcılıq fərdiliyi yetkinlik mərhələsinə çatandan sonra da həmişə inkişafda, yeni keyfiyyətlər kəsb edərək formalaşmaqdadır. Təkamül və inkişaf böyük istedadın mahiyyətindən doğan prosesdir. Bu mənada Firuzə Məmmədlinin fərdi üslub baxımından yaradıcılıq axtarışları əyaniləşən poetik zərurətdir. Bu bədii axtarışların yeni –yeni obraz, metofora, epitet və digər üslubi vasitələrin üzə çıxması ilə sonuclanması, həmçinin mövzu və forma dolğunluğu ilə diqqət çəkməsi təqdir olunasıdır. Şairin ənənəvi şeir formalarında qələmə aldığı poetik nümunələri ilə yanaşı, sərbəst və heca ilə sərbəstin sintezi olan qarışıq vəznlərdə yazdığı şeirləri də məhz orijinallığı, modernizmi, məzmun və forma yeniliyi ilə diqqəti cəlb edir. Firuzə Məmmədli sözün həqiqi mənasında böyük sənətkardır. Onun poetik kəşflərini, tapıntılarını bütövlükdə poeziyamızın uğuru kimi səciyyələndirmək olar. Məlum mövzunun qeyri –adi məzmununda, yüksək poetik – fəlsəfi tutumda orijinal təqdimatı, heyrət doğurur. Həqiqi sənətkarın, böyük istedadın qüdrəti məhz belə misralarla əyaniləşir.

*Hər gün ölüm ayağıdır,
Ömür –ölümün oyağıdır.*

*Qara rənglərin ağdır,
İnanmırsan, kəfənə bax.*

Bu misraların qeyri –adiliyini şərtləndirən ən başlıca xüsusiyyət odur ki, burada şair minillik şərq poetikasının əsasını təşkil edən müdrik islam fəlsəfəsinin, müqəddəs mahiyyətini dörd misrada poetik kodla təqdim edə bilmişdir. Bu misralarla şair, təkcə poetik istedadının qüdrətini deyil, həmçinin məxsus olduğu dilin zəngin ifadəliliyini də sərgiləyir. Bu misraları bədii- fəlsəfi düşüncəmizin uğuru da adlandırmaq olar.

Rəvan və təbii üslub, şeirlərinin vəzn, qafiyyə, forma, bölgü və poetik stukturun digər elementlərindən məharətlə istifadə etmək səriştəsi onun sənətkarlıq yetkinliyini şərtləndirən keyfiyyətdir. Obrazlı düşüncə, əsərlərinin bədii təsvir və ifadə əlvanlığı, zamanla səsləşən mövzuların seçimi və onların yüksək poetik vüsətlə işlənməsi, həqiqətən də onun yaradıcılığının sənətkar, vətəndaş məziyyətlərini təqdim etməklə yanaşı, parlaq istedadının təbii imkanlarını da üzə çıxardır. Bu imkanlar isə lirik janrın, şeirin imkanları kimi reallaşır, üslub yaradıcılığı üçün geniş üfüqlər açır, həm də əsl sənət nümunələrinin yaranmasına səbəb olur.

Firuzə Məmmədli poeziyasının əsas atributlarından ən başlıcası torpaq, yurd sevgisi, vətənpərvərlik, xalq məhəbbəti və yaddaşa qayıdış duyğusudur. Bu ovqat lirik «mən»in vətəndaş xüsusiyyətinin, xarakterinin açılmasında böyük önəm daşıyır.

«Şəhid həyatı» şeirini yüksək sənətkarlıq və vətənpərvərlik müstəvisində uğurlu sənət nümunəsi kimi təqdim etmək olar:

*Görürəm, burda da tənha deyilsən,
Dörd yanın qanına bəlenib yatır.
Bu yatan ölümdür, sən ha deyilsən,
Əsgərsən, həyatın – şəhid həyatı.*

Bu şeir poeziyamıza vətən, torpaq, qeyrət ətri qatan ən dəyərli poetik nümunələrlə bir məqamda, bir ucalıqda qərar tutmağa layiqdir. Bütövlükdə ədəbiyyatımızın, mənəviyyatımızın, milli düşüncəmizin öyünə biləcəyi poetik məqamdır bu misralar. Şəhidliyin müqəddəsliyinin son dərəcə yüksək bədii- fəlsəfi ehtivası heyranə doğurur və belə heyranəmiz poetik məqamı kəşf edib, poeziyamıza bəxş edən şair Firuzə Məmmədlidir.

Onun şeirləri əsl poeziyanı şərtləndirən bütün meyarlara uyarlıdır.

*Qala divarındakı
qədim yazıdır
gözəl çöhrə.
Cibləri bank kişilər
pak, ya napak kişilər
qala divarlarındakı
yazıya qışqanırlar
ciblərini.*

Zahirən sadə təsir bağışlayan bu metaforaların alt qatında incə mətləblər, böyük və dərin həqiqətlər gizlənir. Poetik nümunənin diqqət çəkən məziyyəti ondadır ki, bu obrazların konkret fikir yükünün açılması oxucunun intellekti ilə mütənasıbdır. Burada metaforaların qarşılaşmasından alınan ahəngdarlıq məzmunun zənginləşməsinə xidmət edir.

Bu şeir zəngin poetik təfəkkürün, intellektual düşüncənin bədii sənət müstəvisində uğurlu təzahürüdür.

Şairin yaradıcılığı ovqat və mövzu aspektindən nə dərəcədə əlvəndirsə, poetik fikir, hiss və düşüncələri də bir o qədər rəngarəng və səmmimidir. Xəlciliyin, müasirliyin və modernizmin harmoniyasından doğan bu misralar bədii mündəricisinə görə həqiqi sənət nümunəsidir:

*Novruz bayramını
sevindirmək istədim
evimdə.
Bazara girəndə
ciblərim
başını ikiəlli tutdu.*

Firuzə Məmmədlinin şeirlərində həyatın bütün tərəflərinə poetik baxış genişmiqyaslı və çox aspektlidir. Bu poeziya xalqımızın dünənini və bu gününü, onun maddi –mənəvi dəyərlərini, arzu, düşüncə və qayğılarını sənətkar məharəti ilə əhatə edir. Özünəməxsusluq baxımından elmi –nəzəri söhbət açmağa onun yaradıcılığı geniş, dolğun materiala malikdir. Modern düşüncəylə yazılmış əsərləri tədqiq və təhlil üçün kifayət qədər imkanlar açır.

Görkəmli şairin yaradıcılığı dərin ideya, mənəvi –əxlaqi, ictimai baxış nümunəsi olmaqla bərabər, yüksək ədəbi zövq, yetkin sənətkarlıq və poeziya nümunəsidir. Özünəməxsus dəyərlərlə yetkinləşmiş, sənətkarlıq axtarışları ilə cilalanmış bu poeziya çağdaş poeziyamızın ədəbi xəzinəsində öz ləyiqli yerini tutur.

MÜSAHİBƏLƏR

Şairə Firuzə Məmmədli ilə müsahibə

"Yeni Azərbaycan" qəzetinin "Ədəbiyyat" əlavəsində çap olunmuş "Ruhun qisası" əsəri üstündə mübahisə edirik. Oqtay Hacımusalı mənim vurğunluğumu qəbul etmək istəmir. "Yox e, ola bilməz deyir, "bir türk oğlunun ruhu gedib erməni qızının bədənində doğula bilməz". Mənimsə ağlım belə şeyləri yaxına buraxmır...

Yağışlı havada kafelərin birində oturub qaynar kofedən içə-içə pəncərədən cölə baxırdım və orda islanıb tükləri bir-birinə yapışmış pırpızanaqlı pişik balasını görəndə fincan əlimdə donub qaldım. Elə bil ki, şüşənin o üzündə özüm oturmuşdum və içəridə çay içən özümə baxırdım. Bir azdan pişik balası hansı müştərininsə açdığı qapıdan özünü içəri saldı. Düz üstümə gəldi. Yaş tüklərini qabardıb ayaqqabılarıma sürtünməyə başladı. Əyilib gözlərinin içinə diqqətlə baxdım. Hə, vallah, özüm idim ki, durmuşdum. O mənim bir parçam imiş kimi belə yaş olduğuma görə bədənimdən vicvicə keçdi. Sonralar hər dəfə yağış yağanda elə bil ki, suyan altında durmuş kimi üşüyürdüm. Mən hətta insanın ruhunun heyvana keçməsi haqında bir yığın söz danışırım. Həmişə sitat gətirdiyim Veda fəlsəfəsini əlimdə əsas tusa da, Oqtay mənim dediklərimi qəbul etmir:

- Firuzə Məmmədli elə vətənpərvər bir yazıçıdı ki, gerek türkün ruhunu erməni cisminə calamayaydı.

Razılaşmırıq və mübahisəmiz davam edir. Əsərin onun olduğunu bilməmişdim. Mən onu daha çox şair kimi tanıyıram:

- Mən doğuldum həsrətlərin çölündə,

Məni pay tək dilənənmi var idi?

Allah bilir niyə mənim cildimdə

Diriltmişdi neçə-neçə şahidi...

Və bir ömrün yox, neçə-neçə ömrün, qalaq-qalaq illərin şahidlərinin ruhu cəmlənmiş Firuzə Məmmədli yaradıcılığı başdan-ayağa elə bu cəmlərin həsrətinə, ağrısına, sevgisinə köklənibmiş. Onun poeziyası da, nəsrə də beləcə adamı alıb ruqlar aləminə aparır. Qisas

alan, hönkürən, yarımçıq qalmış nakam taleyi, arzuları üçün göynəyən duyğuların toplandığı məkana...

- Məni həyatda daha çox əlamətlər idarə edib. Mən yaradıcılığında ruhlardan yazıram və "Mən ruhları görürəm" deyirəmsə, bu kiməsə absurd kimi görünməsin. Yaradıcılıqla tanış olan, hətta az da olsa, poeziyama və nəsrimi mütailə edənlər bunu özləri də hiss etdiklərini deyirlər. Oğlanın ruhunun qızın bədəninə hopduğunu yazıram. Mən öz bədənimdə başqa bir ruhun yaşadığını görürəm və mən ruhumun bədənimdən ayrılıb getdiyinin dəfələrlə şahidi olmuşam. Anamı çox erkən itirmişəm və anamı itirəndən sonra məndə qəribə hisslər oynayıb. Bir-iki yaş da böyüyəndən sonra elə bilmişəm ki, anamın ruhu mənim cismimə köçüb. İndinin özünə qədər hara getsəm, anamı yanımda hiss edirəm.

- Dünyanın rənglərini ağ və qaranın statik durumunda qəbul etmək olmaz. Bu, aləmə metafizik baxışdır. Sizin fikrinizcə bu doğrudurmu?

- Mən deyirəm ki, dünyanın rəngləri ağla qaranın qovuşmasıdır. Bu qovuşma mühitində rənglərin işıq və qaranlıq, müsbət və mənfi qütbləşmələrinə məxsus mübarizə durur. Nəticədə həmişə ağ, yəni işıq qalib gəlir. Ağ rəng özü də yeddi rəngdən ibarətdir. Yeddi rəngin verdiyi enerji qaranın - yəni qaranlığın, yəni mənfinin enerjisindən yeddi dəfə çoxdur. Ona görə də çoxluq qalib gəlir. Bəs dünyanın müvazinəti necə balanslaşdırılır? Bəlkə qaranın enerjisi elə o yeddi rəngin enerji toplumuna bərabərdir. Görünür, bununla razılaşmalı olacağıq ki, ağın yeddi rənginin enerji toplumu qaranın enerjisinə bərabər olduqda mübarizə, çaxnaşma endomik (daxili) xarakterlə məhdudlaşır. Balans pozulduqda mübarizə birinin üstünlüyü şəraitində qlobal xarakter alır. Və kataklizmlər də belə hallarda peyda olur. Kataklizm planetin, materiyanın insanlara qarşı etirazı, onlara Allah tərəfindən göndərilən qulaqburmasıdır. Bu hələ ki, xəbərdarlıqdır. Qiyamət deyil. Yəni, özünə gəl, ey insan adı daşıyan Adəm övladı. Sən qiyamətin (məhşərin) qapısındanasan. Və ağıllı adamlar (peyğəmbərlər belə hallarda peyda olur) ağ rəngin (ışığın) tərəfində durub, ya tarazlığa, ya da ağın üstünlüyünə nail olurlar. O da Allahın köməyi ilə. Zira peyğəmbərləri, ağıllıları Allah özü seçir. Təki şeytana satılmayasan. Qara rəngi qəbul et, amma onun tərəfində durma.

- Bəs, qara - rənglərin ağıdır?

- "İnanmırsan, kəfənə bax" eləmi? Doğrudan da ölünü nə üçün qara yox, ağ parçaya bükür müsəlmançılıq? Bəs bu nədir? Ölümə etiraz, yoxsa haqq dünyanın rəmzi ifadəsi? Yəni Haqq dünya yeddi rəngin qovuşuğunda peyda olur. İnsanın ikinci həyatı, yəni astral bədən rənglərin harmoniyasında rəngsizləşir. Heç kimin olmayan, lakin kiməsə qədərlənəcək günə kimi özünün rəngsiz, duyğusuz enerji kütləsinə çevrilir. Bu kütlədə müsbət-mənfi qütbləşməsi yoxdur. Işıq-qaranlıq cəbhələşməsi yoxdur. Bu qütbləşmə, bu cəbhələşmə

materiyaya məxsusdur. Astral bədən-ruh-enerji isə materiya deyil. O gözlə görünür. Ona təmas etmək mümkün deyil. Fəhmlə, duyğu ilə də dərkolunmazdır. Ta ki, insan beynində bu informasiyanın qapalı vəziyyətdə saxlanılan mərkəzinə lazımi siqnal çatmayınca.

...Orta məktəbi qızıl medalla bitirəcəkdi. Atası axıncı imtahanda məktəb direktoruna qəti tapşırıq verdi, onun qızı medal almamalıdır! Səbəb – bir tərəfdən də valideyninin dindar olmasındaydı. Onun fikrincə qız nədi, ali təhsil aldı, nədi?! Kim bilə, bəlkə də belə deyildi. Oxumağın min bir qayğısı idi kişini qorxudan. O da ola qız uşağı...

Bir il əvvəl şeirləri atasının əlinə keçmişdi və ona şeir yazmağı qadağan etmişdi. Atası qorxurdu ki, Firuzə şair olar. Özü qələm sahibi olsa da, qızın şeir yazmasını bədbəxtlik kimi qarşılamışdı. Qızının sevgi şeirləri onu həm də hövsələdən çıxartmışdı. "On il bircə dənə də olsun, "4" qiymət almamışdım". Kamal atestati alanda isə bir dörd yazıb qızın medalını gümüşə endirdilər. "Təsəvvür edin ki, medal almağım da təhsilimə əngəl yaratmışdı. Medalsız abituriyentlərin hamısı atestatlarını alıb sənədlərini instituta verdi, mən isə medala görə atestat ala bilmədim. (O vaxt gözləyirdilər ki, valideyn gəlib müəyyən adamların cibinə pul qoysun). Qardaşımla gəlib nazirliyə çıxdıq. Kənd uşağı, birinci dəfədir ki, şəhərə gəlirdim. Ta o vaxta qədər atestati vermədilər ki, avqust başa çatdı, 31-i günü saat 5. Atestati aldım, amma mənim ali məktəbə sənəd vermək imkanım olmadı. Quba tibb məktəbində məni təbərrük kimi qarşıladılar. Medallı tələbə bu texnikumun tarixində ilk və yeganə hadisə idi. Məni hamı sevir və qiymətləndirirdi.

Sonra bir qədər keçəcək, nəhayət ki, ilk kitabı çapdan çıxacaq. Atası sevinirdi. Nə vaxtsa qəlbinə dəydiyini, şeirlər yazılmış kağızları cırıb ayaqları altına səpələdiyini, ona "Oxumayacaqsan" deyərək verdiyi əmrini də unutmuşdu. Hələ təzə rəng iyi verən kitabı götürüb bir xeyli baxdı. Atasının üz-gözündəki sevinci ancaq ilk nəvəsi dünyaya gələn babanın sevinci ilə müqayisə etmək olardı. Sonra soruşdu ki, yenədəmi kitabın çıxacaq? Onda 1972-ci il idi. Firuzə Məmmədlinin ikinci kitabı 1978-ci ildə çapdan çıxdı. Və iki kitabın arasındakı məsafənin bu qədər uzun çəkməsinin səbəblərindən biri də müəllifin qadın olması idi. İnanılası deyil, amma günü bu gün qadın olmasının əziyyətini çəkənlər var cəmiyyətimizdə.

- Mən özümdən çox başqasının dərini yaşamışam, kiminsə bir kədərini içimdən keçirdimmi, özümküləşdirib qələmə almışam. Mən daxilimdəki kiminsə dərindən "mən"indən çıxış etmişəm. Deyirlər şairlər sadist olur, öz dərdlərini oxucuya yükləyirlər. Yox, şair insana dərd yükləmir. Əksinə, şair axı öz dərini yaşamır. Öz dərdindən çıxış etmək şairlik deyil. Bir də ki, tale şairi elə döyür ki, ona dərindən hər üzü tanış olur. Nəticədə yazılan şeirlər ümumi dərindən ifadəçisinə çevrilir.

- Onda siz Hüseyn Arifi şair hesab eləmirsiniz?

- Hüseyn Arif heç şübhəsiz ki, milli poeziyamızın qüdrətli şairlərindəndir. Onun, oğlu Arifin faciəli surətdə həlak olmasına həsr etdiyi şeirlər fərdi hisslərdən çıxış olsa da, burada övlad itkisinin ümumiləşmiş motivləri çox güclüdür. Mən o ölümlü şeirləri Hüseyn Arifin oğlunun ölümünə həsr olunmuş yazılar kimi qəbul eləmirəm. O şeirlər bütün oğlu ölənlər üçün bir təsəllidir. Dərd gözüünün yaşını qurudanlar üçün ağdır o şeirlər. Şair yükləmək üçün yox, oxucu ilə həmdərd olmaq üçün yazır. Bəs ağılar niyə söylənir? Bəyəm sadizmdən yazılıb onlar? Şeir sırf fərdiyyət deyil, əgər fərdiyyətdən çıxış edirsənsə, bu artıq qeyşalıqdır. Bu gün Azərbaycanda qeyşalıq geniş yayılıb. Bu saat üstünə şair adı götürən qadınlar var ki, bu işlə məşğuldur: fərdi duyğuların şıltaq ifadəsi, yersiz sızıltılar və tək-tək şəxsləri əyləndirmək meyilləri... Budur qeyşalıq. Bəlkə mən haqlı deyiləm?!

- O baxımdan Məshəti necə görünür?

- Məshətinə tarix boyu damğalayıblar və sağlığında da daş-qalaq ediblər. Mən bir məqaləmdə də yazmışam ki, Məshətiyə belə yanaşmaq olmaz. Məshətinin məhz öz şeirlərindən çıxış edərək yazmışam. Min il ərzində Məshəti yaradıcılığına düzgün yanaşılmayıb. Onu şəhrəşub şeiri yazan şairə kimi dəyərləndiriblər. Axı qadın da sevgidən yazmalıdı, ya yox?! Qadına heyranlıqdan yazmaq olmaz, kişiyyə məhəbbətdən yazmaq olamaz. Qadındır deyə, şairə məhəbbətdən yazmaq qadağan olunmalıdı? Məshəti ictimai fikrini də sevgi şeirlərində deyirdi, həmin şeirlərində özünün bədii tapıntılarını verirdi. Görün dərzilə oğlana nə deyir: "Əlindəki sap tək yolum düşə kaş.. / Sənin dodağına gündə yüz kərə..." Aydındı ki, sapı dişlə qırırlar və bu zaman şəhadət barmağına taxılmış üzük hökmən dodaqlara toxunur. Məshətidə belə tanıntılar bəs deyincədir. "Müasir poeziyamızın qadın başlanğıcı" adlı məqaləmdə mən bu məsələlərdən ətraflı bəhs etmişəm.

- Maraqlıdı, Firuzə xanım, kişilər qadınlardan niyə bu qədər qorxurlar?

- Qadınlara münasibət Azərbaycanda belədir. Türkiyədə belə deyil. Azərbaycanda qadın heç vaxt azad olmayıb. Çadrasını alıblar, ictimai həyata ötürüblər, amma mənəvi azadlıqları qarşısında bir sədd olub həmişə.

Kəbutər,

«Yeni Azərbaycan» qəzeti,

2007

Müsaibim şairə Firuzə Məmmədlidir.

Firuzə xanım yaradıcılığa 60-cı illərdə gəlib. Müxtəlif illərdə 23 kitabı çap olunub. Firuzə Məmmədli 4 monoqrafiyanın, 6 bədii tərcümə əsərinin, 130 elmi və publisistik məqalənin müəllifidir. Filologiya elmləri namizədi, Pedaqoji Universitetin dosentidir. Əlişir Nəvai mükafatçısıdır. Bundan başqa, Beynəlxalq Rəsul Rza mükafatına və İ.İsmayilzadə adına, N.Rəfi-bəyli mükafatına da layiq görüldü.

- Firuzə xanım, şeirdə qalmağınızın səbəbi nədir?

- Sual mənə bir qədər aydın deyil. Yəni bunu "Nəsrə keçməməyinizin səbəbi nədir?", "Şeirdən getməməyinizin səbəbi nədir?", "Şeir yazmağınızın səbəbi nədir?" və s. kimi də başa düşmək olar. Söhbət nəsrə keçməməkdən gedirsə, mən elə şeir yazmağa başladığım dövrdən nəsr əsərləri də yazmışam. Hələ orta məktəbdə sərbəst inşaları xırda həcmli hekayələr şəklində yazırdım. 1958-ci ildə kəndimizdə baş vermiş bir oğurluq hadisəsini qələmə aldım. Yaxşı bir hekayə alındı, amma çap etdirə bilmədim. Səbəb bu oldu ki, bizim cəmiyyətdə belə iş ola bilməz. (Amma olmuşdu.) Çox təkid elədim. Bir nəfər məsləhət gördü ki, əgər çap etdirmək istəyirəmsə, əsərdəki hadisələri keçirim Cənubi Azərbaycana. Guya bu hadisələr İranda baş verib. Çasıb qaldım. Bu açıq riyakarlıq mənim gəncliyimin rastlaşdığı ilk ən böyük yalan idi. Hekayə eləcə də qaldı. 1963-cü ildə yaşadığım həyat haqqında bilgilərim bir qədər zənginləşəndə heç vaxt unutmadığım bu təklif mənə çox təbii, həm də mənə göstərilən iltifat kimi göründü və mən onu cənub ab-havasına köklədim. Amma yenə də çap etdirmədim. Daha doğrusu, şeir yazmağı daha üstün tutdum; bir sözlə, qısqandım şeiri nəsrə. Hekayəni bir də 2004-cü ildə çap olunan "Ömrün axarı" adlı kitabımda çap etdirdim. Belə bir halla bir də 1982-ci ildə rastlaşdım. "Seçmək olmayır" şeirimi yazanda. Şeir dövrü mətbuatda getmədi. Təbii ki, gedə də bilməzdi. Şeiri 1983-cü ildə "Yazıçı" nəşriyyatına təqdim etdiyim "Yetkinlik" kitabına daxil elədim. Kitabın materialları düz yeddi il ildən-ilə keçirildi. Nəhayət, çapa hazırlananda yenə eyni bir təkliflə rastlaşdım. "Şeir yaxşı şeirdir. Amma elə et ki, guya bu hadisələr İranda baş verib". Yenə eyni çəşqınlıq. Axı aşkarlıq dövrü idi. Çıxış yolu tapıldı. Şeirin adı "Cənubdan məktub" qoyuldu. Problem aradan qalxdı. Təkcə şeirdəki "milis" sözü "polisə" əvəz olundu.

O ki qaldı sualın digər anlam tərzinə, açığını deyim ki, bu sualın mənası mənə çatmır. Necə yəni şairə deyəsən ki, niyə şeir yazırsınız və ya ömrü şeir yazmağa həsr olunan bir adama deyəsən ki, niyə şairsən? Bu ona bənzəyir ki, deyəsən - niyə yaşayırsan? Çünki ölmürəm. Niyə ölmürsən?

Çünkü yaşayıram.

Amma yenə cavab verəcəyəm. Özü də elə cavab yox ki, deyəm, yazmasam, yaşaya bilmərəm, məni yaşadan yazmaqdır. Xeyr. Yazmadan da yaşamaq olar. Çətin də olsa, mümkündür. Belə deyib, yazmadan yaşayanları çox görmüşük.

Mən isə şeirə getmək üçün gəlməmişdim. Məni şeirə gətirən məni yaradan Tanrıdır. Mənə qədər-lədiyi tale şair taleyidir. Taledən isə qaçmaq mümkün deyil. Məni şeirə Tanrı göndərib, Tanrı da şeirdən apara bilər. Şeirlərimdə bu barədə açıq, ya gizli işarələr çoxdur. Həmişə vird elədiyim isə "Allah, elə et ki, yazım Dilimin son sözünəcən" diləyidir.

- Kimin köməyindən faydalanmısınız?

- Heç vaxt heç kimdən fayda verən kömək görməmişəm. Əksinə, həmişə qarşıma sədd çəkməyə, mənə maneçilik törətməyə çalışanlardan zəhmətimin puç olması, əməyimin heçə çıxması uğrun-da canfəşanlıq edənlərdən danışa bilərəm. 1980-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiəmin ləğv olunması üçün Moskvaya Ali Attestasiya Komissiyasına olan müraciətlərin, yürüşlərin sayı-hesabı yox idi. Axırda işi Türkmənistana gizli opponent rəyinə göndərildilər. Oradan müsbət rəy gəldi. Əlacları kəsilib təsdiq etdilər. Doğrudur, ötən əsrin yetmişinci illərində nəşriyyat aləmində müəyyən vaxt üçün yaranan obyektiv atmosferdə şeirlərimin, ilk kitabımın işıq üzü görməsinə köməklik oldu. Ədəbi jurnalların qapısı üzümə açıq oldu. Bu da o sahədə fəaliyyət göstərən yax-şı insanların, yaradıcılığımı qiymətləndirən gözəl sənət adamlarımızın mənə obyektiv münasibə-tinin nəticəsi idi. (Qəlbən minnətdaram o şəxslərə ki, məni elə ilk yazılarımdan seçib qiymətlən-dirdilər.)

Həmişə qulağıma çatan xoşagəlməz sözlər, adamı öz gözündən belə salmağa qadir olan şübhələr - kimsə kömək edir, onunçün kimsə yazır və s. - məni təhqir edib. Kifayət deyilmi? Yəni mənə kömək edib "mənim üçün yazan" adam özü üçün niyə belə bir şeir yaza bilmir? Özünə niyə bir gün ağlamır? Zənnimcə, indiki halda mənə ən böyük kömək 20 il mənzil növbəsində durduğum halda, hələ də mənzilə olan ehtiyacımın ödənilməməsinə laqeyd münasibətin ortadan qalxması olardı.

Yaradıcılığında isə həmişə bir olan Allahın köməyinə arxalanmışam.

- Şeirinizin birində "Yenə it günündən boylanır ömür, illər yaşım üstə gəlmir yaş kimi" yazırsı-nız. Ömrün bu çağında necə, yenəmi yaş üstünə yaş gəlmir?

- Bu şeirin yazılma tarixi elə də uzaq deyil, 2005-ci ildə yazılıb. O iki misranın nəticəsi var. illər yaşım üstə bəs nə kimi gəlir? Orda açılır. "Yüklənib gedirəm ömrü daş kimi" Bəs daş kimi, ni-yə? Daş - ağırlıqdır, daş - sərtlikdir, daş - soyuqluqdur. Daşın ayağa dəyməsi (ayağına daş dəy-məsin) başa düşməsi (başına daş düşsün), daşın daş bərkliyi, daş susması var (Daşa döndü bir

kəlmə danışmadı). Əgər bir ömür mənə bu qədər daş atıbsa, onu yas kimi necə yaşamaq olar?! Elə indi də, dünən də, yəqin ki, sabah da belə olacaq - bu qismətdən qaçmaq mı olar?! Lakin daş tək cə mənfilik mücəssəməsi deyil. Daşın daş qiymətləri var "Daşı daş görən yanıldı". Bəlkə yaşı m üstdə yaşı kimi yox, daş kimi yağan illər mənə öz qiymətli daş-qaşı ilə - söz inciləri ilə mükafatlandırır. Bəs onda niyə "İt günü?!" Əlbəttə cəfasız, əziyyətsiz, əzabsız heç nə əldə edilmir. Və bəzən bu əzabları ayrı cür adlandırırsan da bilmirsən. Şeirlərimdə bu əzab-əziyyətin ifadəsi bol-boldur. Yazmaq mənə üçün əziyyət deyil, çünki mətn mənə göylərdən hazır enir. Əzab yazmamaq, yazmağa vaxt tapmamaqdır. Bəzən bədii yaradıcılıqdan uzaq işlərlə elə yüklənir-sən ki, poeziyaya bir də qayıda biləcəyinə inanmırsan. Bax, belə günlər mənə üçün it günü kimi bir şeydir. Amma bu hələ hamısı deyil. Axı mən həyatın iç üzünü araşdırıram. Orda gördüklərim, duyduqlarım mənə varlığımdan öz şəxsi ağrıları kimi keçir. Xüsusən, haqsızlıq görəndə özümü ələ ala bilmirəm. Mənə içərimdə mənə didib-parçalayan bir enerji zəncir gəmirir. Bax, it günüm budur. Belə vaxtda doğulan şeirdə daha nədən danışmıram, nəyə üsyan etmirəm?! Həmin şeir də belə bir ovqatın nəticəsidir. Bəli, yenə də "İllər yaşı m üstdə gəlmir yaşı kimi". Əgər gələn sabah, gələn Yeni il sənə heç nə vəd etmirsə, bu şübhəsiz ki, belə olacaq.

Əlbəttə, söhbət ancaq şəxsi işlərdən getmir. İşğal altında inləyən torpaqlar, atəşkəs dövründə oturduğu səngərdə düşmən gülləsinə hədəf olan fidan balalar, dünyanı ağzına alan zorakılıq, təbii fəlakətlər... Bunların hamısı mənə yaşadığım dövrün, zamanın ab-havasıdır, ovqatıdır. Şeir isə olanların poetik ifadəsidir. Şair özünü zamandan, məkandan təcrid edə bilməz.

- "Mələk dilli qılıqların fitnə-feli bal dadır" - Bu misra sizindir. Belə bir balın ürəyinizi yaralamasının dərin izi qalıbmı?

- Qılıqların üzündə ilahi bir niqab olur. Sadədil adamlar bu niqabın görünən tərəfinə düşür. Şəxssən mənə belə bir tələyə düşüb yaralandığım olmayıb. Əgər hansı bir tanışdansa, rəfiqədənə ikiüzlülük görmüşəmsə belə, bu mənə yara vurmayıb. Çünki mən belə məqamlarda onun yaxşı tərəfi haqqında fikirləşmişəm. Üstəlik, belə adamlarla münasibətimin mənə verdiyi mövzuları ən gözəl şeirlərimdən hesab edirəm. Bu mənada, insanlara inamını itirdikcə, itirdiyindən də bir poetik nümunə tapırsansa, yaşı m belə "fitnə-fel"! Bir də ki, Tanrı mənə belə fitnə-fellərdən həmişə hifz edib. Bu - həqiqətdir.

- Söz şeirdən düşmüşkən, bir fikrinizi də misal çəkmək istərdim: "Dünyanın dostu qoyub yad oynadan dünya olması" fikri də sizindir. Belə bir hökmü vermək üçün gərək mənə dünyalarca qocala biləsən. Zəhəri görünüşündəki gənclik durumu ilə mənəvi qocalıq sizi xoflandırmır ki?

- Zənnimcə, dünyanın dostu-düşməne münasibətini aşkarlamaq üçün mənə qocalmağa, özünü dünya ilə yaşı m hiss etməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Əvvəla, onu deyim ki, mənə "zəhəri gəncliyim" (sizin ifadənizdir. Mən belə deməzdim) elə mənə qocalmamamın nəticəsidir. "Mənəvi

ölüm", "mənəvi qocalıq" - mən belə şeylər barəsində çox düşünürəm. Əslinə qalsa, mənəvi ölüm də, qocalıq da insanın öz iradəsindən, qurduğu münasibətlərdən, qəlbinin təmizliyindən, paxıllıq, xəbislik, riyakarlıq kimi hisslərə qarşı tutduğu mövqeyindən asılıdır. Dəfələrlə ümidimin puç olmasının, can atdığım, çalışdığım arzularımın baş tutmamasının ağrısını çəkməli olmuşam. Haqsız qınaqların, təqiblərin hədəfi olmuşam. Düşünmüşəm ki, bax, "mənəvi ölüm" budur. Lakin yox, bunlar məni nə öldürə bilib, nə "mənəvi qocalıq" bataqlığına sürükləyə bilib. Yenə deyirəm: məni, Allah belə təsirlərdən qoruyub. Hardansa qəlbimə bir irfani işıq dolub, sağaldıb məni, yaşadıb məni, mənə mövzu olub bu gətirməzlilər. İçimdəki ülvə hisslərin keşiyində durmuşam həmişə. Tanrıya sığınmışam. O da məni təzə bir şeirlə mükafatlandırır. Qayıdıram - "Dünyanın dostu qoyub, yadı oynatmasına". Bu şeir 2008-ci ildə yazılıb. Məgər bu gün siyasət aləmində baş verənlər mənim ötən il dediklərimin təsdiqi deyilmi?

Görürsünüzmü, yenə də Tanrı diktəsi...

- Yaxın günlərdə sənət dostumuz Sərvaz Hüseynoğlu ilə sizin yaradıcılığınız barədə söhbət edirdik. O sizin şeirlərinizin vətəndaş çəkisi barəsində danışdı və görüb-götürmüşlük ifadəçisi olmasını söylədi. Oxucuların bu barədə fikri sizin üçün maraqlıdır mı?

- Mən oxuculardan soruşuram: vətəndaşlıq ideyalarının poeziyada ifadə edilməsi sizi maraqlandırır mı?

Mənə qalanda, oxucuların fikri mənim üçün həmişə maraqlı olub. Çox vaxt şeir yazanda məndə belə bir hiss olur ki, kimsə qapının arxasında durub, məhz bu şeirin yazılıb qurtarmasını gözləyir ki, oxusun. Amma şeir çap olunmayınca mən onu heç kimə oxumuram. Çox nadir hallarda, qəlbimdə bir sıxıntı duyanda, ya da şeir oxumaq istəyəndə ən axırıncı şeirimdən başlayıram.

Bəzən ən yaxşı oxucularım da sətiraltı mənalara çata bilmirlər. Şeir onlara anlaşılmaz görünür.

Mərhum akademik (Allah ona rəhmət eləsin) Afaq Qurbanov deyirdi ki, Firuzə xanımın şeirləri adamı məcbur edir ki, onu təkrar-təkrar oxuyasan. Hər dəfə də yeni bir yöndən dərk edəsən.

Yaxşı oxuyucularım oxuyur, öz fəhmləri ilə dərk edir, mən oxuyub təhlil verəndə onlara daha maraqlı və tapıntılarla zəngin görünür.

Bir də ki, Sərvaz yaxşı şairdir və sözə, sənətə qiymət verməyi də bacarır. Sənətin isə özünəməxsus terminologiyası var. Vətəndaş mövqeyindən danışanda deyiləsi sözlər də çoxdur...

- Poeziyada görmədikləriniz və görmək istədikləriniz?

- Çətin sualdır. O qədər şeir yazan var ki, yetirib hamısı ilə tanış ola bilmirsən. Bəzilərinə isə heç vaxt sərf etmək istəmirsən.

Bilirsinizmi, əvvəllər, yəni ötən əsrin ortalarında hər on illik özünün super istedadlarını yetişdirib ədəbi aləmə təqdim edirdi. Mövcud poeziya müstəvisində birdən bir qaynama, bu qaynamada səthdən yuxarı qabarmalar görürdün. Yəni durğunluq olmurdu. 60-cı illərdə - Əli Kərim, Məmməd Araz, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, İsa İsmayılzadə, Ələkbər Salahzadə, 70-ci illərə yaxın Ra-

miz Rövşən, Nüsrət Kəsəmənli, Məmməd İsmayıl, Sabir Rüstəmxanlı, 70-80-ci illər arasında Vaqif Bəhmənli, Vaqif Cəbrayılzadə, Zəlimxan Yaqub, daha sonralar Ramiz Qusarçaylı, Nisəbəyim, Salam Sarvan və s. poeziya aləmində bir ulduz kimi parıldadılar. Bölgələrdə yazıb-yaradan çox istedadlı şairlərimiz var.

Hazırda mövcud poetik aləmin Rəsul Rzası, Əli Kərimi, Məmməd Arazı yoxdur. Xüsusən gerçəkliyin poetik ifadəsində Rəsul Rza ədəbi nüfuzu çatışmır.

Poeziyamızda üslub rəngarəngliyi var. Poetik deyim tərzində axtarışlar da yaxşı təsir bağışlayır. Amma parnoqrafik poeziyanı qəbul edə bilmirəm. Sensasiya, piar təbliğat və s. naminə sənət arenasının zibillənməsinə haqq qazandırmaq olmur. Ən parlaq şan-şöhrətin özü də müəllifin özü ilə bərabər ölüb gedəndir. Qalan ancaq sənətdir, şairsənsə, sənin poeziyan var və əsil şan-şöhrəti də sənə o gətirəcək, ola bilsin ki, səndən 50 il sonra, yüz il sonra...

- Yaradıcılığa başlarkən şeirlərinizi kimin üçün yazmısınız? Kimə ünvanlamısınız?

- İlk şeirimi anamın vəfatına yazmışam (1952-ci ildə). İkinci şeirim 1953-cü ildə Stalinin ölümünə həsr olunub. 13 bəndlik bir şeir idi. İkicə misra qalıb yadımda. O vaxt biz uşaq idik və rəhbəri hamıdan ucada görməyi öyrətmişdilər bizə.

Müəllimlərimə, sənət adamlarına, yaxınlarıma həsr etdiyim şeirlər "Seçilmiş əsərləri"min 2-ci cildində "Ulularım, əzizlərim, yaxınlarım" bölməsində verilib. Lakin bunlar yaradıcılığımın kiçik bir hissəsini təşkil edir. Bu mövzu müxtəlif istiqamətlərdə işləyə bilər. Lakin insan, onun problemləri, ətrafında baş verənlər və s. məni daha çox cəlb edir. Yaradıcılığımın baş qəhrəmanı böyük hərfli insandır.

- Mənim fikrimcə, həvəskar şair, həvəskar bəstəkar ifadələri olduğu kimi, həvəskar tənqidçi ifadəsi də mövcuddur. Yəni ədəbiyyatşünaslıqdan xəbəri belə olmayan bəzi insanlar əlinə qələm alıb, tənqid yazmaq fikrinə düşür və sensasiya yaradır. Ədəbi tənqid barədə fikrinizi bilmək istədim. Hansı tənqidi orijinal hesab edirsiniz? Bəlkə tənqidi heç qəbul etmirsiniz?

- Sual bu günün ədəbi problemləri ilə səsleşən sualdır. Mən bu fikirdə deyiləm ki, həvəskar şair, həvəskar tənqidçi ola bilər. Həvəskarlıq əl işidir. Peşə ilə bağlı məsələdir. Peşəkar ola bilməyən həvəskar mərhələsində ilişib qalır. Təfəkkür süzgəcindən keçib gələn sənətdə peşəkarlıq olar, həvəskarlıq yox. Peşəkarlığın özünü də mən poeziya sənəti üçün təhlükəli hesab edirəm. Çünki poeziya daim axtarış tələb edir. Peşəkarlıqda isə qələm, dəst-xətt öyrəncəliliyi var. Üslub başqa şeydir. Peşəkarlıq düzxətli hərəkətdir, hamar gedəndir. Asan qavranılsa da, tez həzm olunsun da, yenilik qığılcımının işığı çox zəif olur. Şairin axtarışları onu daim çətin maneərlərə çəkir. Bəzən eksperimentə üz tutursan. Elə buna görə də, beyin mərkəzləri ilə sıx əlaqədə olursan. Şair ya var, ya yoxdur. Şeirdə, poeziyada həvəskarlıq ola bilməz. Amma zəif yazanlar o qədərdir ki, buna ayrı ad da vermək olmur. Qafiyələndirmə, ritmə uyma, fikirlərin birini bu dağdan, birini o dağdan götürüb bəndə salma hələ şeir olmadığı kimi, onu yazan da heç cür şair adlanma bilməz, lap həvə-

kar səviyyəsində belə.

Eləcə də tənqid. Tənqiddə birinci növbədə tənqidçi təfəkkürü formalaşmalıdır. Tənqidçi materialı oxucu fikri səviyyəsində qiymətləndirib canını qurtarmağa çalışırsa, bu daha tənqid deyil, oxucu fikridir.

Oxucu fikirlərinin yazılmasına isə müsbət baxıram. Əvvəla, savadlı oxucuya malik olmaq müasir poeziyamızın problemlərindəndir. Oxucu oxuduğu materialı qiymətləndirə bilərsə, heç olmasa, buna səy edərsə, bunun nəyi pisdır ki?! Ola da bilər ki, onda tənqidi təfəkkür formalaşsın. İnsan beyni inkişaf istiqamətində qurulub. O işlədikcə yeni-yeni mərkəzlərin fəaliyyətə cəlb olunmasına səbəb olur. O ki qaldı tənqidi qəbul etməyimə, bəli, tənqidi qəbul edirəm. Qərəzsiz, təmənnəsiz, obyektiv tənqidi.

- Yenə sizin şeirinizə üz tutaq: "Hər gün ölüm ayağıdır" qənaətinə gəlincə çoxmu götür-qoy etmisiniz?

- Qətiyyənlər. Məncə, həyatı müşahidə etmək kifayətdir. 1990-cı ildən üzübəri baş verənlər diktə etdi mənə bu fikri: insanlar kütləvi qırğınlarla üzləşib. Bəs hər an ürcah ola biləcəyin terror aktları... Evdən çıxırsan, bilmirsən salamat qayıda biləcəksənmi? Ölüm daha qocaya, cavana fərq qoymur. Qabağına kim çıxdı, qamarlayır.

- İş, ailə, qadın. Bunları bir araya necə sığışdırırsınız? Hələ üstəlik, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin işləri.

- Kim desə ki, üçünü də tənzimləyirəm, inanmayın. Mütləq birini irəli aparmaq istəsən, o biri geri qalacaq. Mənim üçün poeziya, iş həmişə öndə olub. Ona görə də, mənə yaxşı şair, yaxşı müəllim, yaxşı təşkilatçı hesab edən varsa, tam səmimiyyətlə deyirəm - ailə, ev, qadın məsələsini ikinci anda görsünlər. Qadın məsələsi, onun problemləri bəşəriyyətin tarixi ilə yaşıddır. İnanmayın ki, kimsə öz simasında bu problemin həllinə nail olunduğunu deyib. Bu üçbucaq şəxsən mənə olmazın mərhumiyyətlərə məruz qoyub.

- Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin 75 illiyi ilə bağlı qayğılarınız.

- Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin bayramı möhtəşəm bir bayramdır. Hamımızın bayramıdır.

Bayram qayğıları Yubiley Komissiyası tərəfindən həll olunur. Burada mənə həvalə olunan işlərdən heç vaxt kənara çəkilməmişəm.

- Müəllimlikdən heç danışmadıq...

- Nə deyim, mənim də müəllimlərim olub. Nümunəvi tələbə olduğumdan xətrimi istəyiblər. Mən də elə. Yaxşı tələbələr olub, yenə də var. Nazir olanı da var, akademik olanı da var, şair olanı da, adi müəllim olanı da. Elələri də var ki, evdar qadındır, ailəsinə xidmət edir. Axı bizim universitetdə daha çox qızlar oxuyur.

Yaxşı oxuyan tələbələrimi mən də qiymətləndirirəm, əziz tuturam, unutmuram. Tələbələrimə şeirlərim də var:

Bu yaxın keçmişin dəcəli qızlar,
Hərə bir ocağı isidir indi.
Bir zaman qubalı, gəncəli qızlar,
Məndən ünvanınız gizlidir indi.

Səkkiz bəndlik şeirdir. Xoşbəxt olsunlar, Tanrı onlardan ailə və qadınlıq sevincini əsirgəməsin.

- Bu qədər fəaliyyətlə səssiz-küysüz adamsınız.

- Ötən əsrin 80-ci illərində fəaliyyətimlə bağlı səs-küy qaldırmaq istədim. Mənim inandığım, arxa, dayaq, ümid yeri sandığım partiyaya rəhbərlik edən kiçik məmurlardan biri dedi ki, neyləyək ki, şairsən, alimsən, evin yoxdur. Yazırsan, pulunu alıb cibinə qoyursan, gətirib bizə vermirsən ki. Amma and içirəm ki, o vaxt bizə (gənc hesab olunanlara) ən aşağı məbləğdə qonorar hesablayır, on ildə iki balaca kitabımızı (özümə aiddir) çap edirdilər. Haqdan, ədalətdən, bərabərlikdən, xoşbəxtlikdən dəm vuran bir cəmiyyətin məmurundan eşitdiyim bu sözlər mənə dərs oldu.

- Firuzə xanımın görünməyən tərəfi.

- Tündməcaz, hövsələsiz, çox vaxt nə istədiyini özü də bilməyən, çox vaxt özünə qapanıb qalan bir insan.

Ən böyük çətinliyim qəlbimdəki insaf, mürvət, ədalət hisslərinə qalib gələ bilməməyimdir. Həmişə öz-özümə mübarizə aparan, narahat bir adamam...

- Firuzə xanımın məşğuliyyəti.

- Əvvəllər boş vaxtım olurdu. Onda mən plastilindən, parafindən quş, heyvan fiqurları hazırlayıb uşaqları sevindirirdim. Belə fiqurlar oyuncaq bazarında kifayət qədər olsa da, nədənsə uşaqlar mənim düzəltdiyim fiqurları xoşlayırdı. Şəkillər çəkirdim, mənzərə, portret, ən çox da quş şəkilləri. Uşaqlara öyrədirdim. Balaca rəssam yetirmələrim də olurdu.

Son vaxtlar bir saat belə nəşə əlavə bir işlə məşğul olmağa vaxt tapmıram.

- Özünüzə hansı sualı verərdiniz?

- Artıq özümə heç bir sualım yoxdur. Suallarım bəşəriyyətdir, dünyadır, insanlardır: hara gedirsiniz bu nəfslə, bu insafsızlıqla, bu "mənəm-mənəmliliklə"?

Müsaibəni təqdim etdi: Zeynəb ƏLİQIZI